

ŠEIMOS NARIO SAMPRATA BAUDŽIAMOSIOSE BYLOSE DĖL SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE: TEISMŲ PRAKTIKOS PAGRĪSTUMAS

Ramunė Jakštienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: jakstieneramune@gmail.com

Pateikta 2018 m. balandžio 4 d., parengta spaudai 2018 m. gegužės 15 d.

DOI: 10.13165/JUR-18-25-1-10

Santrauka. Šiame darbe analizuojama šeimos nario samprata, taikoma baudžiamosiose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje nustatant kvalifikuojantį šeimos nario požymį tokiais atvejais: 1) faktinės partnerystės; 2) santuokos; 3) asmenų, praeityje sietų artimais santykiais; 4) tam tikrais kitais atvejais. Remiantis analogijos draudimo baudžiamosiose teisėje principu, darytina išvada, kad siekiant užtikrinti tinkamą nusikaltimų aukų apsaugą ir tinkamą kvalifikavimą, būtina BK XVII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus gyvybei“ ir XVIII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ įtvirtinti šeimos nario sąvokos išaiškinimą. Taikant šeimos sampratą tokio pobūdžio bylose, būtina atsižvelgti į tarptautinių norminių aktų nuostatas, Europos žmogaus teisių teismo praktiką, smurto artimoje aplinkoje doktriną.

Reikšminiai žodžiai: smurtas artimoje aplinkoje, šeimos nario samprata.

Įvadas

Lietuvos gyventojų subjektyvios nuomonės tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad šalies gyventojų sąmonėje formuojasi postmoderniai visuomenei būdinga šeimos samprata, pastebima orientacija į netradicinius šeimos modelius,

naujos šeimos sampratos apraiškas Lietuvos gyventojų sąmonėje¹. Tyrimo duomenimis, gyventojai, subjektyviai apibrėždami šeimą, taiko ir kitus nei kraujo ryšio bei santuokos kriterijus², o tai lemia, kad ir tolimi giminaičiai arba net formaliais giminystės ryšiais nesusiję asmenys įvardijami šeimos nariais³. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas nurodo, kad pagrindinė žodžio *šeima* reikšmė yra „žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminaičių), gyvenančių kartu“⁴. Tačiau juridiniame kontekste, ypač baudžiamosioje teisėje, žodžiai įgyja naujų teisinių reikšmių, dažniausiai siauresnių nei semantinė reikšmė⁵. Mokslinėje literatūroje jau buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad daugiau nei 200 nacionalinių įstatymų šeimos teisinė kategorija įvardijama skirtingomis ir nevienodo turinio sąvokomis (*šeima, šeimos narys, artimasis giminaitis, asmenys, tvarkantys bendrą ūkį, susijęs asmuo* ir kt.), kurios nėra tarpusavyje suderintos net ir reguliuojant vienarūšius santykius, taip pat jos nėra susistemintos pagal vartojimo tikslus⁶. Dėl įstatymų leidybos spragų šeimos koncepcija yra *ad hoc* kuriama aukščiausių teisminių institucijų⁷. Su tokiomis teisinio reguliavimo trūkumais taip pat buvo susidurta įsigaliojus ir Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui (toliau – ir ANSAAĮ)⁸, kuris pateikė dar

- 1 Tyrimo rezultatai rodo, kad didžioji gyventojų dalis savo šeimos nariais pirmiausia laiko branduolinės šeimos narius, tačiau maždaug trečdalis šeimą pirmiausia asocijuoja su išplėstine šeima, o dešimtadalis – su draugu (-e) / sugyventiniu (-e), buvusiu (-ia) sutuoktiniu (-e), buvusiu (-ia) draugu (-e) / sugyventiniu (-e). Šeima yra laikomos mažiausiai dvi, trys, o kartais ir keturios kartos. Informantai šeimos nariais įvardijo krikštamatę / krikštatėvį, krikštavaikeį, kaimyną (-ę), bendramokslį (-ę), kambarioką (-ę), bendradarbį, pažįstamą, vaiko draugą (-ę), kitus asmenis (žr. ČESNUITYTĖ, V. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris. Socialinis darbas. 2012, 11(2), p. 257–270).
- 2 pvz.: tarpusavio pagalba, emocinis artumas, prisirišimas, bendros veiklos, bendri interesai, gyvenimas po vienu stogu, netolimas atstumas tarp asmenų gyvenamųjų vietų, priklausymas tam tikrai formaliai arba neformaliai bendruomenei (pvz., anoniminių alkoholikų) ir kriterijai, per kuriuos investuojama į tarpusavio ryšius (žr. ČESNUITYTĖ, V. Subjective Definition of the Family in Lithuania. Evidence based on Qualitative Interviews. Socialinis darbas. 2013, 12(2), p. 240–252.
- 3 ČESNUITYTĖ, V. Subjective Definition of the Family in Lithuania. Evidence based on Qualitative Interviews. Socialinis darbas. 2013, 12(2), p. 240–252.
- 4 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2018-04-04]. <<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>>.
- 5 PIKELIS, A. Baudžiamųjų įstatymų teisėkūra. Teisėjo požiūris. In Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 79.
- 6 AMBRAZEVIČIŪTĖ, K.; KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ, E.; MIZARAS, V. Šeimos kaip teisės kategorijos turinys Lietuvos Respublikos įstatymuose. Teisės problemos. 2012, 4 (78), p. 100.
- 7 SAGATYS, G. The Concept of Family in Lithuanian Law. Jurisprudencija. 2010, 1(119), p. 192.
- 8 Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 72-3475.

vieną naują sąvoką – artima aplinka⁹. Santuokos (CK 3.7 str.¹⁰), partnerystės (CK 3.229 str.¹¹), svainystės (CK 3.136 str.¹²) sampratos yra atskleistos Civiliniame kodekse¹³ (čia ir toliau – ir CK), artimųjų giminaičių – CK 3.135 str. ir Baudžiamojo kodekso¹⁴ (toliau – ir BK) 248 str. 1 str.¹⁵, šeimos nario – BK 248 str. 2 d.¹⁶ ir BPK 38 str. Baudžiamajame kodekse smurtas artimoje aplinkoje nėra įtvirtintas kaip atskira nusikalstama veika, jame nėra pateikiama artimos aplinkos apibrėžtis, bet tam tikroms veikoms yra nustatytas kvalifikuojantis požymis – artimasis giminaitis ar šeimos narys (nužudymas (BK 129 str. 2 d. 3 p.), sveikatos sutrikdymas (BK 135 str. 2 d. 3 p., 138 str. 2 d. 3 p.), fizinio skausmo sukėlimas (BK 140 str. 2 d.)). Beje, griežtesnės atsakomybės už tam tikras nusikalstamas veikas prieš artimus giminaičius ar šeimos narius konstitucinis legalumas buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir KT) jurisprudencijoje¹⁷, tokia pozicija yra

- 9 „2 straipsnis. Pagrindinės šio įstatymo sąvokos
1. Artima aplinka – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį.“
- 10 „3.7 straipsnis. Santuokos samprata
1. Santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius.
2. Vyras ir moteris, įstatymų nustatyta tvarka įregistravę santuoką, yra sutuoktiniai.“
- 11 Santykiai tarp vyro ir moters, kurie, įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeiminius santykius.
- 12 „3.136 straipsnis. Svainystė
1. Santykis tarp vieno sutuoktinio ir antro sutuoktinio giminaičių (posūnio, podukros, patėvio, pamotės, uošvės, uošvio, žento, marčios ir t. t.) bei tarp abiejų sutuoktinių giminaičių (vyro brolio ar sesers ir žmonos brolio ar sesers, vyro tėvo ar motinos ir žmonos tėvo ar motinos ir t. t.).“
- 13 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77-0; 2000, Nr. 80-0; 2000, Nr. 82-0.
- 14 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
- 15 CK ir BK ši sąvoka yra konstruojama analogiškai: artimieji giminaičiai yra tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai.
- 16 „248 straipsnis. Sąvokų išaiškinimas
<...>
2. Nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariais yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystės), sutuoktinio tėvai.“
- 17 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2012-06-04 nutarime konstatavo, kad griežtesnė baudžiamoji atsakomybė už smurtines veikas prieš artimąjį giminaitį ar šeimos narį (BK 129 str. 2 d. 3 p., 135 str. 2 d. 3 p.) yra objektyviai pateisinama dėl didesnio pavojingumo, nes tokiomis veikomis kėsinamasi į keletą konstitucinių vertybių: ne vien tik žmogaus gyvybę, asmens neliečiamumą, bet ir artimos giminystės santykius, šeimą, motinystę, tėvystę, vaikystę. Nusikalstamų veikų pavojingumą lemia inter alia vertybės, į kurias kėsinamasi, todėl giminystės ryšys, laipsnis yra tinkamas pagrindas atsakomybės diferenciacijai. Tačiau taip pat verta paminėti, kad mokslinėje literatūroje yra išsakomos ir priešingos nuomonės pateikiant

grįsta ir kitų teismų praktika¹⁸. Lyginamoji minėtų BK, BPK, CK, ANSAAĮ normų analizė leidžia teigti, kad artimiems asmenų santykiams identifikuoti įstatymuose yra pateikiamos ne tik skirtingos, bet ir nevienodos apimties sąvokos. Kvalifikuodami nusikalstamas veikas žmogaus gyvybei ir sveikatai, įskaitant ir įvykdytas prieš artimais santykiais siejamus asmenis, ir nustatinėdami šeimos nario požymį, teismai neretai operuoja visomis šiomis sąvokomis, tačiau jų apimties neatitikimo ar santykio paprastai plačiau nekommentuoja¹⁹. Be to, bendro gyvenimo, bendro ūkio sąvokos yra vertinamojo pobūdžio. Dėl to kyla tinkamo veikų kvalifikavimo problema. Tai pat dėl minėtų priežasčių praktikoje kyla teisinio neapibrėžtumo situacijos, kai asmuo už analogiškas smurtines veikas prieš tą patį asmenį vienu atveju yra baudžiamas kaip specialusis subjektas (šeimos narys), kitu atveju – pagal bendrą BK normą. Tinkamo kvalifikavimo aktualumą pagrindžia ir statistiniai duomenys, pagal kuriuos užregistruotų smurto prieš šeimos narius ir artimuosius giminaičius (t. y. ne intymius partnerius) atvejų Lietuvoje pastaraisiais metais daugėja²⁰. Taip pat esama ypatingos smurto eskalacijos atvejų, kai smurtaujama prieš visą šeimą (pvz., baudžiamojame byloje Nr. 1A-43-282/2018 asmuo buvo nuteistas už smurtą prieš motiną, seserį ir mažametį brolių²¹, baudžiamojame byloje Nr. 1A-164-209/2016

argumentų dėl baudžiamosios teisės ir proceso įstatymų neutralumo šeimos santykiams privalumų, įskaitant ir smurto artimoje aplinkoje atveju (žr., pvz., MARKEL, D.; LLIB, E. J.; & COLLINS, Jennifer M. Rethinking Criminal Law and Family Status. *The Yale Law Journal*. 1 June 2010, 119(8), p. 1864–1903).

- 18 pvz., tais atvejais, kai buvo taikoma atsakomybė už veikas, kurioms, pagal ankstesnę BK redakciją (prieš priimtą Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą 140, 145, 148, 149, 150, 151, 165 straipsnių pakeitimą ir papildymo įstatymą (Valstybės žinios. 2013, Nr. 75-3772)) giminystės ar šeiminiai ryšiai nebuvo įtvirtinti kaip atsakomybę kvalifikuojantis požymis (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-09-24 nutartį baudžiamojame byloje Nr. 2K-364/2013).
- 19 pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – ir LAT) nutartis baudžiamosiose bylose: 2017-03-21 Nr. 2K-77-942/2017; 2013-12-17 Nr. 2K-525/2013; 2013-11-26 Nr. 2K-487/2013; 2013-09-01 Nr. 2K-381/2013; 2013-06-11 Nr. 2K-327/2013. Tačiau reikia paminėti, kad yra ir tokių sprendimų, kuriuose šis aspektas yra analizuojamas, pvz.: LAT 2017-03-21 nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-77-942/2017; Kauno apylinkės teismo 2016-05-30 nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1-1389-993/2016; Kėdainių rajono apylinkės teismo 2015-10-02 nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1-164-673/2015 ir kt.
- 20 Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2016 m. sausis–gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2016&period=12&group=162>>; Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2015 m. sausis–gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <<https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2015&period=12&group=162>>.
- 21 Šiaulių apygardos teismo 2018-02-07 nutartis baudžiamojame byloje Nr. 1A-43-282/2018.

– prieš motiną, tėvą, brolių ir močiutę²²). Todėl, esant komplikuojamam šeimos nario sampratos teisiniui reguliavimui, kyla poreikis nustatyti baudžiamosios teisės šaltinius ir jų hierarchiją aiškinant šią sąvoką. Be to, atskleidžiant šeimos nario sąvoką, BK 248 str. yra vartojami vertinamieji gyvenimo kartu, bendro gyvenimo neįregistruvus santuokos požymiai. Praktikoje kyla sunkumų dėl jų turinio vertinimo ir šeimos narių santykių nustatymo tarp kaltininko ir nukentėjusio asmens. Problemiškiausi šeimos sampratos taikymo atvejai smurto artimoje aplinkoje bylose yra susiję su bendro gyvenimo neįregistruvus santuokos, buvusių artimų santykių, taip pat atskirai gyvenančių sutuoktinių situacijomis. Todėl kyla klausimas dėl šeimos koncepcijos aiškinimo atitikties tarptautiniams ir nacionaliniams teisės aktams, tarptautinei teismų praktikai ir doktrinai smurto artimoje aplinkoje srityje. Taigi šio tyrimo **tikslas** – nustatyti šeimos nario sampratos aprėptį kvalifikuojant nusikalstamas veikas artimoje aplinkoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad šeimos samprata yra aktuali ne tik kvalifikuojant nusikalstamą veiką, bet ir atliekant baudžiamojo proceso veiksmus. Ji yra ypač svarbi sprendžiant dėl baudžiamojo proceso pradėjimo ir jo rūšies (pagal nukentėjusiojo skundą, prokuroro reikalavimu ar bendra tvarka). Pavyzdžiui, pagrindas baudžiamajai atsakomybei pagal BK 140 str. 1 d. numatytą veiką kilti, be kitų aplinkybių, yra ir smurto artimoje aplinkoje požymiai, ikiteisminis tyrimas yra pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka, net ir nesant nukentėjusiojo skundo (BK 140 str. 4 d.). Teismų praktikos analizė rodo, kad tokiais atvejais sprendžiant dėl artimos aplinkos požymių, kaip ikiteisminio tyrimo pradėjimo bendra tvarka pagrindo, yra taikoma ne ANSAAI nurodyta artimos aplinkos sąvoka, bet siauresnės apimties BK pateikta šeimos nario definicija²³. Be to, būtent artimos giminystės ar šeimos narių santykiai tarp nusikalstamą veiką įvykdžiusio asmens ir nukentėjusiojo yra reikšmingos aplinkybės sprendžiant dėl liudytojų imuniteto (Konstitucijos 31 str. 3 d., BPK 82 str. 2 d.), atsakomybės už nepranešimą apie nusikaltimą (BK 238 str.), skiriant bausmę²⁴, įpareigojant dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose (BK 72² str.)²⁵, sprendžiant dėl veikos mažareikšmiškumo²⁶, konstatuojant kitas teisiškai reikšmingas išvadas²⁷.

22 Vilniaus apygardos teismo 2016-01-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-164-209/2016.

23 pvz., Panevėžio apygardos teismo 2017-06-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-148-491/2017.

24 pvz., Kauno apylinkės teismo 2017-04-06 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-934-946/2017.

25 pvz., Kauno apygardos teismo 2014-02-18 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-211-594-2014.

26 pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-09-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-364/2013.

27 pvz., sugyventinių santykių neigimas gali būti reikšminga aplinkybė prisipažinimo ir galėjimosi nelaikyti atsakomybę lengvinančia aplinkybe (žr. LAT 2013-06-11 nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-327/2013).

Kaip jau buvo minėta, BK be šeimos nario sąvokos, yra įtvirtinta artimojo giminaičio kategorija. Apibrėžiant šią sąvoką, BK 248 str. 1 d. jokių papildomų santykių požymių, išskyrus giminystės ryšį, nėra nustatyta. Kai kurie giminystės ryšiais siejami asmenys (tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys), atitinkantys dar ir papildomą santykių požymį – gyvenimą kartu – yra priskiriami šeimos nariams (BK 248 str. 2 d.). Tačiau šių sąvokų taikymo praktikoje kvalifikuojant veikas galima pastebėti tam tikro nenuoseklumo. Pavyzdžiui, net ir nenustačius gyvenimo kartu fakto, vien artimos giminystės ryšys yra laikomas pagrindu laikyti nuteistąjį ir nukentėjusį asmenį šeimos nariais²⁸. Vis dėlto baudžiamųjų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje analizė rodo, kad nustatant kvalifikuojantį požymį daugiausia teisės aiškinimo klausimų kyla dėl šeimos narių sampratos. Štai teismai šeimos nariais pripažįsta įvairiais santykiais su smurtautoju susijusius asmenis, pvz.: sutuoktinės motiną²⁹, seserį ir jos sutuoktinį³⁰, šeimynos darbuotoją³¹ ir kt. Todėl šio tyrimo **objektas** yra apribotas šeimos nario samprata, taikoma baudžiamosiose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje, nustatant kvalifikuojantį šeimos nario požymį tokiais atvejais: 1) faktinės partnerystės; 2) santuokos; 3) asmenų, praeityje sietų artimais santykiais; 4) tam tikrais kitais atvejais. Kaip jau minėta, nesant aiškaus teisinio reguliavimo, šio tyrimo pagrindiniai šaltiniai aiškinant šeimos nario sampratą bus Europos žmogaus teisių teismo (toliau – ir EŽTT) ir nacionalinių teismų praktika. Straipsnyje kokybinės dokumentų analizės būdu išanalizuoti 66 Lietuvos teismų sprendimai baudžiamosiose bylose, susijusiose su tyrimo objektu. Sprendimai buvo parinkti atsitiktine tvarka, naudojantis elektronine duomenų baze „Infoplex“. Tyrimo imtis iš anksto nebuvo nustatyta, sprendimai buvo renkami tol, kol buvo pasiektas duomenų prisotinimas. Naudojantis šiuo metodu, taip pat lingvistiniu, istoriniu, lyginamuoju, sisteminės analizės, tradiciniu dokumentų analizės metodais, straipsnyje yra tiriama, ar tinkamam šeimos nario sampratos taikymui užtenka nuoseklios teismų praktikos, ar būtina atlikti ir teisinio reguliavimo korekcijas.

1. Šeimos nario sampratos interpretavimo šaltiniai

Nustatant kvalifikuojantį šeimos nario požymį baudžiamosiose bylose dėl veikų asmens sveikatai ir gyvybei ir aiškinant šeimos nario sampratos turinį teismų prak-

28 pvz., Kauno apylinkės teismo 2016-07-15 nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-799-946/2016; Kauno apylinkės teismo 2015-07-29 nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-1460-573/2015.

29 pvz., Kauno apygardos teismo 2015-04-08 baudžiamasis įsakymas baudžiamojame bylose Nr. 1-242-594/2015.

30 pvz., Kauno apylinkės teismo 2017-02-22 nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-417-946/2017.

31 pvz., Panevėžio apygardos teismo 2012-04-30 nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-295-350/2012.

tikoje, yra remiamasi įvairiais teisės šaltiniais: teisės normomis (BK 248 str., BPK 38 str., CK 3.7, 3.135, 3.136, 3.229 str., ANSAAĮ 2 str. 1 d.), nacionalinių (KT, LAT) ir tarptautinių teismų (EŽTT) praktikomis. Toliau yra pateikiamas šių šaltinių naudojimo pagrįstumo vertinimas.

Kvalifikuojant veikas žmogaus gyvybei ir sveikatai, įskaitant ir įvykdytas prieš artimais santykiais siejamus asmenis, teismų praktikoje yra remiamasi BK 248 str. 2 d. įtvirtinta šeimos nario definicija³²: nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai. Tokią praktiką patvirtino ir KT³³. Tačiau reikšminga aplinkybė yra ta, kad minėta norma yra skirta BK XXXIV sk. „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui“ sąvokų išaiškinimui. Taigi jos pirminė paskirtis yra susijusi su kitų vertybių apsauga, kitokių objektyviųjų požymių visetu nei smurtas artimoje aplinkoje. Iš esmės šiame skyriuje artimojo giminaičio ir šeimos nario sąvokos yra vartojamos liudytojo imuniteto kontekste (aiškinant, kokie asmenys neatsako už nusikalstamų veikų, numatytų BK 237 str. „Nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimas“, BK 238 str. „Nepranešimas apie nusikaltimą“, padarymą). Tokiais atvejais yra svarbu užtikrinti, kad tokių asmenų ratas nebūtų nepagrįstai išplėstas ir nebūtų pakenkta baudžiamajam procesui³⁴. Konstruojant apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje mechanizmą, atvirkščiai, nukentėjusių asmenų, kuriems yra taikoma teisinė apsauga, ratas neturėtų būti nepagrįstai apribotas, kad nebūtų paneigta subjektyvų, nepatenkančių į tradicinės šeimos kategorijas, apsauga³⁵. Be to, BK skyrių pavadinimai, kaip sudedamoji įstatymo dalis, atlieka ne tik informavimo, bet ir reguliavimo funkcijas³⁶. Todėl pritartina nuomonei, kad remiantis bendroju *nullum crimen sine lege stricta* principu, draudžiančiu analogiją baudžiamojoje teisėje³⁷, sąvokų išaiškinimų straipsnių nuostatos turėtų būti taikomos tik tam BK specialiosios dalies skyriui, kuriame jie yra įtvirtinti. Tokia išvada yra grindžiama teismų praktika, tei-

32 pvz., LAT nutartys baudžiamosiose bylose: 2017-03-21 Nr. 2K-77-942/2017; 2013-12-17 Nr. 2K-525/2013; 2013-11-26 Nr. 2K-487/2013; 2013-09-01 Nr. 2K-381/2013; 2013-06-11 Nr. 2K-327/2013.

33 Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 64-3246.

34 JURKA, R. Immunity of a Close Person as a Witness in Criminal Procedure of Lithuania: Problem with Sufficiency. Jurisprudencija. 2009, 3(117), p. 192.

35 Commission On Human Rights. Report of the Special Rapporteur on Violence Against Women, Its Causes and Consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy. Submitted in Accordance with Commission On Human Rights Resolution, 1995/85. 5 February 1996. E/CN.4/1996/53, §24.

36 ŠVEDAS, G.; BIELIŪNAS, E. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. Teisė. 2013, 88, p. 48.

37 DRAKŠAS, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. In Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 151–176.

sėkūros subjektų vertinimais³⁸, teisės normų paskirtimi ir kontekstu³⁹. Tačiau, pagal KT jurisprudenciją, tai, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių laiku nesureguliuoja teisiškai arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai, nereiškia, kad teismai negali ir neturi vykdyti teisingumo. Tokiais atvejais nepaneigiama galimybė teismams tam tikru mastu teisės spragas užpildyti *ad hoc*, taikant teisę *inter alia* naudojant teisės analogiją, bendruosius teisės principus, aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją. Teismų galimybė užpildyti teisės spragas *ad hoc* nepašalina įstatymų leidėjo pareigos įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą⁴⁰. Todėl išimtiniais atvejais, siekdama užtikrinti efektyvų justicijos funkcionavimą, teisingumo vykdymo funkciją, teismų praktika nukrypsta nuo analogijos draudimo, nustatant veikos nusikalstamumą, principo⁴¹. Taip buvo ir šiuo atveju: papildžius nusikalstamų veikų žmogaus gyvybei ir sveikatai sudėtis kvalifikuojančiu šeimos nario požymiu, šios sąvokos turinys šiame kontekste specialia BK norma nebuvo atskleistas nei specialiuose BK skyriuose, nei bendrojoje dalyje. Todėl nesant aiškaus teisinio reguliavimo, teismų praktika sąvokos turinį aiškina precedento būdu, taikydama artimiausios teisinės prigimties santykiams reguliuoti skirtą normą – BK 248 str. 2 d.

Nesant labai aiškaus teisinio reguliavimo, teismų praktikai interpretuojant šeimos koncepciją, ir kvalifikuojant veikas, reikšmingą įtaką daro Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Konstitucinio teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime buvo konstatuota, kad šeimos ir su ja susijusių santykių teisiniam reguliavimui yra būdinga tai, jog šeima suprantama plačiau nei vien santuokos pagrindu sudaryta šeima. Todėl konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, nes ji yra grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi. Tokia pozicija yra grįsta ir EŽTT plėtojama šeimos samprata, kuri yra reikšmingas teisės aiškinimo šaltinis⁴². EŽTT konstatuoja, kad šeimos gyvenimo samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius. Nors EŽTT jurisprudencijoje nėra pateikta išsamaus kriterijų, pagal kuriuos galima apibrėžti šeimą, sąrašo, nustatant, kokius santykius apima šeimos gyvenimas pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencijos) 8 str.⁴³, yra atsižvelgiama

38 VERŠEKYS, P. Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: VU, 2013, p. 137–138.

39 PIKELIS, A., *supra note 4*, p. 79.

40 Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2010, Nr. 141-7217.

41 VERŠEKYS, P., *supra note 35*, p. 139.

42 Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 118-5564.

43 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios. 2011, Nr. 156-7390.

į daugelį veiksnių, ne tik į ekonominius ar kitokius formalius, bet ir į emocinius asmenų ryšius (pvz.: bendrą gyvenimą, ryšių pastovumą, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdį, artimus asmeninius ryšius, abipusį dvasinį ir kitokį artumą, siekį sukurti šeiminius santykius ir kt.)⁴⁴. Byloje *Kalucza v. Hungary* EŽTT pripažino, kad įstatymų leidėjo siekis apsaugoti asmenis, siejamus tik tam tikrais specifiniais, pripažintais ryšiais, yra teisėtas. Tačiau teismas sukritikavo specialaus nacionalinio teisės akto nuostatą, pagal kurią tokios pačios apimties kaip ir susituokusių asmenų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priemonės buvo garantuojamos tik buvusiems sutuoktiniams ar registruotiems partneriams, bet netaikomos buvusiems sugyventiniams, kurių santykiai nebuvo teisiškai registruoti.⁴⁵

Nors šeimos sampratos išplėtimas, suponuotas Konstitucinio Teismo nutarime, yra vertinamas nevienareikšmiškai⁴⁶, Konstitucinio Teismo ir EŽTT jurisprudencijoje išskirtų šeimos santykių kriterijų visuma yra plačiai taikomas šaltinis smurto artimoje aplinkoje bylose, juo grindžiama ir LAT praktika⁴⁷. Teismų sprendimų analizė rodo, kad paprastai šeimos santykių požymiais yra laikoma tokių aplinkybių visuma: artimi tarpusavio santykiai bei rūpestis, pačių asmenų (tiek smurtautojo, tiek nukentėjusiojo) nuomonė apie santykius (ar laiko save šeima, sugyventiniais ir pan.), išlaidavimas, bendra gyvenamoji vieta, gyvenimo kartu trukmė, vaikų auginimas, bendro turto turėjimas, bendri šeimos interesai ir reikalai, ketinimai susituokti, planai tęsti šeiminius santykius (net ir po baudžiamosios bylos dėl smurto prieš šeimos narį išnagrinėjimo), intymūs santykiai (retai)⁴⁸, emociniai ryšiai⁴⁹, abipusė atsakomybė ir parama, bendri ūkiniai, buitiniai, asmeninės prigimties reikalai⁵⁰ ir pan. Kaip matyti, šie kriterijai siejami su BK 248 str. 2 d. nurodytais vertinamaisiais požymiais, taikomais

44 pvz., *Sporer v. Austria*. Application no. 35637/03, 3 February 2011; *Anayo v. Germany*. Application no. 20578/07, 21 December 2010; *Zaunegger v. Germany*. Application no. 22028/04, 3 December 2009; *L. v. the Netherlands*. Application no. 45582/99, 1 June 2004; *Kroon and Others v. the Netherlands*. Application no. 18535/91, 27 October 1994; *Keegan v. Ireland*, Application no. 16969/90, 26 May 1994.

45 *Kalucza v. Hungary*. Application no. 57693/10, 24 April 2012, §67.

46 KANIŠAUSKAS, S. „Šeimos kazusas“, egalitarizmas ir žmogiškosios vertybės. Socialinių mokslų studijos. 2012, 4(2), p. 489–501.

47 pvz., LAT nutartys baudžiamosiose bylose: 2017-03-21 Nr. 2K-77-942/2017; 2016-10-04 Nr. 2K-301-139/2016; Šiaulių apygardos teismo 2016-02-10 nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-77-309/2016 ir kt.

48 TOMKEVIČIŪTĖ, G. Šeimos narių sąvokos neapibrėžtumas baudžiamajame procese: tos pačios lyties asmenų atvejo analizė. Teisės apžvalga/Law review. 1 (10), 2013, p. 118–119; taip pat, pvz., Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

49 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-351-148/2016; Lietuvos apeliacinio teismo 2015-09-17 nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-552-150/2015.

50 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-351-148/2016.

tam tikriems asmenims: gyvenimas kartu, bendras gyvenimas neįregistravus santuokos. Tačiau svarbu paminėti, kad mokslinėje literatūroje vertinamųjų požymių vartojimo baudžiamajame įstatyme pagrįstumas ir atitikimas principui *nullum crimen sine lege* yra vertinamas nevienareikšmiškai, įskaitant ir dėl tiesioginio priklausymo nuo faktų visumos vertinimo⁵¹.

Šeimos koncepcijos, taikomos tiek *de jure*, tiek *de facto* santykiams, baudžiamosiose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje yra laikomasi nuosekliai⁵². Tačiau pastarųjų metų sprendimuose pastebima tendencija faktinius šeimos narių santykių požymius nustatinėti net ir sutuoktinių atžvilgiu, pvz., baudžiamojame byloje Nr. 1-327-579/2017 buvo nustatinėjamas ne tik santuokos sudarymo, bet ir gyvenimo kartu, bendro ūkio vedimo faktai⁵³. Tiesa, santykių turinio atskleidimas nėra toks detalus ir išsamus kaip teisiškai santykių neįforminusių asmenų atveju. Vis dėlto tokiais atvejais taikant teismų suformuluotus šeimos santykių turinio kriterijus, yra nukrypstama nuo pagrindinio šeimos nario sampratos aiškinimo šaltinio – pačios baudžiamosios įstatymo normos. Leksinė BK 248 str. 2 d. analizė leidžia daryti išvadą apie alternatyvų šeimos narių požymių sąrašą. Gramatinė šios normos konstrukcija suteikia pagrindą teigti, kad vertinamieji požymiai nėra susieti su sutuoktinių kategorija – nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariai yra: 1) kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai; 2) taip pat nusikaltimą padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai.

Kitas aktualus aspektas dėl teisės šaltinių, taikomų nustatant kvalifikuojantį šeimos nario požymį, yra BK 248 str. 2 d. ir ANSAAI 2 str. 1 d. ryšys. *Nullum crimen sine lege scripta* principas numato, kad veiką kaip nusikalstamą gali uždrausti tik baudžiamasis įstatymas, ir visi nusikalstamos veikos sudėties požymiai turi būti numatyti tiesiogiai tik baudžiamajame įstatyme⁵⁴. Tokį BK 248 str. 2 d. įtvirtintos šeimos nario sąvokos ir ANSAAI pateiktos artimos aplinkos sampratos santykio aiškinimą kvalifikuojant veikas patvirtino ir LAT: baudžiamojame byloje Nr. 2K-77-942/2017 teismas konstatavo, kad, viena vertus, <...> nuteistasis D. J. ir nukentėjusioji E. P. iš esmės patenka į Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme įtvirtintą artimos aplinkos sąvoką, nes juos praeityje siejo partnerystės ryšiai (jie apie penkerius metus bendrai gyvenę neįregistravę santuokos, per tą laiką susilaukė trijų bendrų vaikų), kita vertus, <...> aptariamo įvykio metu nuteistasis ir nukentėjusioji vienas kitam nebuvo nei artimieji giminaičiai, nei šeimos nariai. Teisėjų kolegijos vertinimu, <...> sprendžiant dėl

51 VERŠEKYS, P. *Nullum crimen sine lege* principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*. 2012, 85. 205–206.

52 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Teismų praktikos smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose apžvalga*. AB-47-1. *Teismų praktika*. 2017, Nr. 47.

53 Kauno apygardos teismo 2017-10-12 nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1-327-579/2017.

54 VERŠEKYS, P. Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai. *Teisė*. 2012, 82. p. 207.

nusikalstamos veikos kvalifikavimo pagal BK 140 straipsnio 2 dalį kaip fizinio skausmo sukėlimo artimajam giminaičiui ar šeimos nariui, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme įtvirtintos sąvokos netaikomos, nes jos neatitinka BK 248 straipsnyje nurodytų artimojo giminaičio bei šeimos nario sąvokų, kuriomis, kaip minėta, remiamasi bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai⁵⁵.

Kitoje byloje LAT, suabejojęs smurto prieš buvusio sutuoktinio motiną kvalifikavimo tinkamumu, iš esmės taip pat rėmėsi šeimos nario sąvoka ir jos interpretavimo praktika pagal BK 248 str. 2 d.: *...nagrinėjamoje byloje dėl šios aplinkybės [smurto artimoje aplinkoje] kyla abejonių, nes konfliktas <...> įvyko tarp kelerius metus tarpusavyje nebendravusių, bendrai negyvenančių asmenų...*⁵⁶ Kaip matyti, aplinkybe, ar artimi santykiai jau yra nutrūkę, ar tebesitęsia, yra remiamasi atbigojant artimą aplinką nuo šeimos narių. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad teismų praktikoje tam tikrais atvejais baudžiamajame procese vis tik yra taikomos ANSAAĮ normos, pvz., dėl smurto artimoje aplinkoje, kaip visuomeninę reikšmę turinčios veikos, pagrindimo⁵⁷.

Jei dėl sistemingumo taikant BK 248 str. 2 d. abejonių nekyla, tai teismų praktika dėl BPK 38 str. įtvirtintos šeimos nario sąvokos taikymo kvalifikuojant veikas, nėra visiškai aiški. Iš teismų praktikos matyti, kad aiškinant šeimos koncepciją ir interpretuojant BK 248 str. 2 d. turinį, yra nuosekliai remiamasi ir BPK 38 str. įtvirtinta šeimos nario definicija, kuri yra platesnės apimties ir šeimos nariams taip pat priskiria buvusius sutuoktinius. Labai dažnai, sprendžiant dėl kvalifikuotos nusikalstamos veikos sudėties ir analizuojant šeimos koncepciją, yra remiamasi abejomis normomis, o jų turinio neatitikimas nėra akcentuojamas⁵⁸. Esama pavyzdžių, kai veika yra kvalifikuojama remiantis vien tik BPK įtvirtinta sąvoka: *[š]eimos nario sąvoka yra išaiškinta BPK 38 straipsnyje. Nusikalstamos veikos padarymo metu galiojusioje šio straipsnio redakcijoje buvo nurodyta, kad šeimos nariu laikomas ir asmuo, su kuriuo kitas asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos. A. V. ir nužudytoji S. V. tarp jų buvusią santuoką oficialiai buvo nutraukę, tačiau kartu augino vaikus, A. V. iš darbo komandiruočių užsienyje grįždavo į bendrą jų butą, t. y. ir po santuokos nutraukimo toliau gyveno bendrai, todėl BPK 38 straipsnio prasme S. V. buvo A. V. šeimos narė.*⁵⁹; *[p]agal BPK 38 straipsnį L. S., su kuria nuteistasis gyvena neįregistravęs santuokos, yra laikoma R. Ž. šeimos nare.*⁶⁰ Šiose bylose kvalifikuojant nusikalstamą veiką daugiau

55 LAT 2017-03-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017; taip pat žr. Kauno apylinkės teismo 2016-05-30 nuosprendį baudžiamojoje byloje Nr. 1-1389-993/2016, Kėdainių rajono apylinkės teismo 2015-10-02 nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 1-164-673/2015.

56 LAT 2015-02-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-99-507/2015.

57 pvz., Kauno apygardos teismo 2017-10-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-327-579/2017; LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

58 pvz., Kauno apygardos teismo 2017-10-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-327-579/2017; Kauno apygardos teismo 2017-06-23 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-242-579/2017 ir kt.

59 Panevėžio apygardos teismo 2010-12-20 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-103-350.

60 Lietuvos apeliacinio teismo 2011-02-22 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-199/2011.

ar mažiau buvo nustatinėjamos šeimos santykių turinio aplinkybės, taigi buvo remtasi ir teismų precedentu kaip baudžiamosios teisės šaltiniu. Bet esama atvejų, kai yra remiamasi vien tik buvusios santuokos faktu: *[a]ukštesnysis teismas visiškai sutinka su apylinkės teismo nutartyje išaiškinta BPK 140 straipsnio 2 dalies dispozicija, reglamentuojančia fizinio skausmo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo padarymą artimam giminaičiui ar šeimos nariui, nurodant, kad vadovaujantis BPK 38 straipsnio nuostatomis, šeimos nariais laikomi ne tik esami sutuoktiniai, bet ir buvę sutuoktiniai.*⁶¹

Motyvacija, kodėl kvalifikuojant veiką yra remiamasi ir arba vien tik procesine norma, nėra plačiau atskleidžiama, nors matyti, kad tai būdinga ne tik tais atvejais, kai šeimos nario apibrėžtis pagal BK ir BPK skiriasi (buvusiems sutuoktiniams), bet ir toms situacijoms, kai jos sutampa (neregistruotoms partnerystėms). Nors ir BPK šeimos nario samprata yra platesnės aprėpties, todėl didesnę teisinę apsaugą garantuoja gausniam nukentėjusių asmenų ratui, nors ir mokslinėje literatūroje yra keliami hipotezė, kad nusikalstamų veikų kvalifikavimas traktuotinas kaip kompleksinis tarpšakinis teisės institutas⁶², vis dėlto yra pripažįstama, kad vartoti ne baudžiamajame įstatyme įtvirtintų sąvokų reikšmes, nebūtų tikslu dėl skirtingos sąvokų turinio prasmės⁶³. Pirminė BPK 38 str. paskirtis yra išskirtinai procesinio pobūdžio: ji yra taikoma sprendžiant dėl asmens procesinio statuso (BPK 28 str. 1 d., 53 str. 4 d.), liudytojo imuniteto (BPK 82 str. 2 d., 278 str. 1 d. 2 p.), anonimiškumo taikymo (BPK 199 str. 1 d, 199¹ str. 1 d., 282 str. 4 d.), kitų procesinių teisių ir pareigų (BPK 128 str. 1 d., 129 str. 1 d., 133 str. 1 d., 145 str. 4 d., 151 str. 3, 4 d., 341 str., 343 str., 367 str. 1 d., 375 str. 1 d., 435 str. ir kt.) atliekant tam tikrus procesinius veiksmus (BPK 206 str. 3, 4 d., 338 str. 1 d. 4 p. ir kt.).

Vienas iš aktualių šeimos narių sampratos aiškinimo baudžiamosiose bylose aspektų yra BK ir CK normų dėl bendro gyvenimo neregistruotoms santuokos (partnerystės) santykio. Pagal CK 3.229 str. įtvirtintą bendro gyvenimo neregistruotoms santuokos sampratą, partnerystei yra keliamas įregistravimo reikalavimas, taip pat kitos sąlygos (bendras gyvenimas ne mažiau kaip vienerius metus (sugyventiniai), turint tikslą sukurti šeiminius santykius). Tačiau teismų praktikoje pripažįstama, kad BK 248 str. taikymas negali būti ribojamas Civilinio kodekso norma dėl partnerystės registravimo, nes ji reguliuoja turtinius santykius civilinės teisės taikymo ribose ir nereglamentuoja asmeninių neturtinių sugyventinių santykių⁶⁴. Teismų sprendimai taip pat yra grindžiami išvada, kad teismai šeimos nario sąvoką turi aiškinti atsižvelgdami į teisinių santykių pobūdį, o ne vadovaudamiesi suformuluotomis sąvokomis arba terminais, ypač tada, kai skirtingose teisės šakose yra nevienareikšmiška šeimos

61 Kauno apygardos teismo 2016-12-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1416-397/2016.

62 BIELIŪNAS, E. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. Teisė. 2008, 69, p. 11.

63 PIKELIS, A., *supra* note 4, p. 79.

64 pvz., LAT nutartys baudžiamosiose bylose: 2013-06-11 Nr. 2K-327/2013; 2004-11-16 Nr. 2K-615/2004.

bei šeimos nario sąvoka⁶⁵. Todėl, pagal baudžiamųjų bylų praktiką, šeimos nariais gali būti laikomi ir asmenys, neįregistravę partnerystės. Mokslinėje literatūroje taip pat yra siūloma baudžiamosios justicijos srityje taikyti platesnę šeimos koncepciją nei civilinėje teisėje⁶⁶. Tačiau galima paminėti, kad praktikoje esama ir tokių teismo sprendimų, kai pagrindžiant šeimos santykius baudžiamajoje byloje yra remiamasi CK normomis. Pavyzdžiui, nors ir buvo nustatyta, kad nuteistasis sužalojo sutuoktinės motiną, su kuria jos name šeima gyveno kartu, bet prieš nusikalstamos veikos padarymą jam buvo uždrausta grįžti į šiuos namus, teismas šioje byloje gyvenimą kartu ir šeimos santykius su nukentėjusiaja grindė CK normomis dėl nuomininko (nuteistojo sutuoktinės) šeimos nario teisių į nuomojamą gyvenamąją vietą (CK 6.588 str. 1 d., 6.590 str. 3 d., 6.610 str.)⁶⁷.

Taigi teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad teismų sprendimuose nėra vieningos pozicijos dėl to, kuria norma reikėtų remtis aiškinant šeimos nario sampratą kvalifikuojant nusikalstamas veikas žmogaus gyvybei ir sveikatai: BK 248 str. 2 d., ar BPK 38 str., ar CK nuostatomis. Todėl siūlytina nusikalstamų veikų žmogaus gyvybei ir sveikatai skyrius baudžiamajame kodekse papildyti normomis, atskleidžiančiomis šeimos nario sampratos turinį šių veikų kontekste. Toks būdas atitiktų analogiją draudžiančio principo reikalavimus ir leistų išlaikyti teisės aiškinimo *ad hoc* išimtinį pobūdį – tik ten, kur bejėgė formalioji teisėkūra ir teisės technika⁶⁸. Taip pat būtų būtų išpildyti baudžiamojo įstatymo formulavimo technikos reikalavimai (kuo vienesnis ir tikslesnis sąvokų apibūdinimas, legalus sąvokų išaiškinimas, formalių požymių prioritetas prieš vertinamuosius ar blanketinius požymius ir kt.)⁶⁹. Be to, tokiu būdu būtų sureaguota į pasikeitusį teisinį kontekstą – specialaus ANSAAĮ, kuriančio apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje bendruosius principus, įsigaliojimą. Kartu tai būtų proga įvertinti šeimos santykių turinio kriterijų atitiktį smurto artimoje aplinkoje specifikai (plačiau apie tai žr. 2 skyriuje).

2. Teismų praktikos aiškinant kvalifikuojantį šeimos nario požymį pagrįstumas

Kaip jau buvo minėta, nesant specialaus teisinio reguliavimo dėl šeimos nario sampratos kvalifikuojant nusikalstamas veikas žmogaus gyvybei ir sveikatai, šios sąvokos turinys yra formuojamas teismų precedentais. Iš teismų praktikos galima spręsti, kad problemišiausi sąvokos aiškinimo atvejai smurto artimoje aplinkoje by-

65 pvz., Klaipėdos apygardos teismo 2012-02-21 nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1-68-360/2012; Kauno apygardos teismo 2010-09-14 nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1-186-133/2010.

66 pvz., JURKA, R., *supra note* 32, p. 189.

67 Lietuvos apeliacinio teismo 2010-10-22 nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-295/2010.

68 VERŠEKYS, P., *supra note* 35, p. 212.

69 ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. Teisė. 2012, 82, p. 22.

lose yra susiję su tokiais intymių partnerių (kaltinamo ir nukentėjusio asmens) santykiais: 1) gyvenimas kartu neįregistravus santykių (faktinė partnerystė); 2) atskirai gyvenantys sutuoktiniai; 3) asmenys, praeityje sieti artimais ryšiais (buvę sutuoktiniai, sugyventiniai). Toliau yra pateikiamas teismų praktikos aiškinant šeimos nario sampratą šiais atvejais vertinimas.

2.1. Gyvenimo kartu neįregistravus santuokos teisinis vertinimas

Pagal ANSAAĮ, asmens artima aplinka yra laikomi ne tik tie asmenys, su kuriais sieja teisiškai įforminti (santuokos, partnerystės) ar giminystės santykiai, bet ir kartu gyvenantys bei tvarkantys bendrą ūkį asmenys (2 str. 1 d.). Pagal BK 248 str. 2 d., šeimos nariu taip pat yra laikomas ir asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystės). Bendro gyvenimo, bendro ūkio tvarkymo sąvokos šiuose įstatymuose nėra atskleistos, jos yra vertinamos *ad hoc*. Todėl praktikoje kyla sunkumų dėl jų turinio vertinimo ir šeimos narių santykių nustatymo. Tai ypač aktualu asmenų, gyvenančių nesudarius santuokos, atžvilgiu, nes, mokslinių tyrimų duomenimis, didžiausias ir sunkesnis smurto artimoje aplinkoje paplitimas yra fiksuojamas prieš santykius ar santuoką nutraukusias moteris, taip pat gyvenančias nesusituokus⁷⁰. Pagal Lietuvos statistinius duomenis, smurto prieš sugyventinius ar partnerius paplitimo rodikliai yra šiek tiek didesni nei prieš sutuoktinius (pvz., 2017 m. – atitinkamai 30,7 proc. ir 26,4 proc., 2016 m. – 32,7 proc. ir 31,5 proc.⁷¹). Be to, teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad šeiminių, sugyventinių santykių neigimas⁷² arba jų nutrūkimo deklaravimas yra gana dažna kaltinamųjų gynybinė strategija siekiant švelnesnės atsakomybės⁷³. Todėl ypač svarbu adekvačią

70 BROWNRIDGE, D. A. *Violence Against Women: Vulnerable Populations*. New York: Routledge, 2009, p. 95.

71 Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2016 m. sausis–gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=840&datasource=3239&page=19>; Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2016 m. sausis–gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=1568&datasource=4693&page=19>.

72 pvz., LAT 2013-12-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-525/2013: nuteistasis, duodamas parodymus teisme kategoriškai paneigė buvęs nužudytosios sugyventiniu, o priešingus savo parodymus ikiteisminio tyrimo metu paaiškino kaip nepagrįstą savęs apkalbėjimą, manant, kad tokiu būdu palengvins savo padėtį.

73 pvz., LAT 2010-01-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2010.

apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje garantuoti ir santuokos nesudariusiems kartu gyvenantiems asmenims.

Dėl šių priežasčių jau minėta teismų praktikos ir mokslininkų pozicija nustatant kvalifikuojantį šeimos nario požymį taikyti platesnę nei civilinėje teisėje taikomą partnerystės sampratą yra vertintina palankiai. Analogiškais argumentais yra grindžiama ir mokslinių tyrimų išvada, kad kartu gyvenantys tos pačios lyties asmenys taip pat turi teisę būti laikomi šeimos nariais⁷⁴. Tai patvirtina ir tarptautinė praktika: šiuo aspektu EŽTT pozicija yra pasikeitusi, ir šeimos gyvenimo koncepcija yra papildyta tos pačios lyties asmenų, gyvenančių kartu stabilioje *de facto* partnerystėje, santykiais⁷⁵.

Faktinės partnerystės koncepcijos teismai laikosi nuosekliai. Iš teismų praktikos matyti, kad paprastai šeimos nariais yra laikomi santuokos nesudarę asmenys, turintys bendrą gyvenamąją vietą, kurių santykiai trunka ilgesnį laikotarpį, bendrai tvarkantys finansinius, ūkinius ir asmeninius reikalus, siejami artimų santykių ir emocinių ryšių, laikantys vienas kitą šeimos nariais ir ketinantys šiuos santykius tęsti. Tačiau faktinių aplinkybių interpretavimas, konstatuojant nesusituokusius asmenų šeiminių santykių požymius, taip pat didesnę reikšmę suteikiant vienam ar kitam santykių turinio kriterijui, varijuoja. Be to, kyla abejonių, ar tam tikri kriterijai ir jų taikymo praktika, atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje specifiką, yra apskritai tinkami bylose dėl smurto artimoje aplinkoje. Toliau yra pateikiamas detalesnis šių kriterijų vertinimas.

Pirmiausiai pastebėtina skirtinga kriterijų motyvacijos išsamumo praktika. Vieni atveju yra apsiribojama vertinamų kriterijų egzistavimo konstatavimu ir / ar jų išvardijimu, pvz.: *[s]murto veiksmai atlikti prieš šeimos narius – sutuoktinę bei [kartu gyvenančią] jos motiną. Šių duomenų kontekste neabejotina, jog kaltinamojo veiksmai nagrinėjamu atveju pagal LR BK 140 str. 2 d. kvalifikuoti teisingai*⁷⁶;...L. S. buvo R. Ž. sugyventinė, su ja šis bendrai pragyveno ir vedė bendrą ūkį ne mažiau kaip 4 metus, iki pat jos mirties. L. S. atitinka LR BK 248 str. numatytą šeimos nario sąvoką ir laikytina R. Ž. šeimos nariu...⁷⁷; ...apie ketverius metus, nors ir neįregistravę santuokos, kartu gyveno <...> kaip vyras ir žmona, vedė bendrą ūkį, padėdavo vienas kitam, tarp jų buvo susiformavę artimi ir prieraišūs tarpusavio santykiai, taigi nužudytasis teisingai laikomas kaltinamosios <...> šeimos nariu...⁷⁸; nustatyta, kad Ž. K. apie šešerius metus gyveno kartu su nukentėjusiąja R. G. ir jos vaiku E. G., o savaitgaliais ir su L. G. <...>, gyvendami kartu susilaukė ir bendro vaiko – L. K. Taip pat nustatyta, kad jie vedė bendrą ūkį. Taigi, aukščiau išdėstytų aplinkybių visuma, neabejotinai patvirtina, jog kar-

74 TOMKEVIČIŪTĖ, G., *supra note* 45, p. 125.

75 pvz., Schalk and Kopf v. Austria. Application no. 30141/04, 24 June 2010, §94.

76 Kauno apygardos teismo 2015-04-08 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-242-594/2015.

77 Kauno apygardos teismo 2010-11-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-285-317/2010.

78 Kauno apygardos teismo 2017-06-23 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-242-579/2017.

tu gyvenusių R. G. ir Ž. K. santykiai savo turiniu priskiriami šeimos narių santykiams⁷⁹ ir pan.⁸⁰ Kitu atveju yra pateikiamas detalesnis, platesnis pagrindimas, pvz.: ...*nuo pažinties su kasatoriumi [A. B.] pradžios jie intensyviai bendravo, kartu vykdavo į keliones, švęsdavo šventes (taip pat ir su nukentėjusiosios šeima), nukentėjusioji išsi-nuomojo butą, kurį kartu su A. B. remontavo ir jame kartu apsigyveno. A. B. turėjo šio buto raktą, buvo atsinešęs savo asmeninius daiktus, pirkdavo produktus, apmokėdavo kai kurias sąskaitas, paimdavo nukentėjusiosios dukrą iš darželio; <...> jie kartu susi-laukė kūdikio, o kasatoriui nusipirkus savo butą, nukentėjusioji buvo persikrausčiusi pas jį. <...> Taigi išdėstyti bylos faktai rodo, kad tarp kasatoriaus ir nukentėjusiosios <...> susiklostę santykiai buvo pagrįsti tarpusavio atsakomybe, savanoriškais abipu-siais įsipareigojimais (finansiniais ir kitokiais), stipriais emociniais tarpusavio ryšiais ir emociniu prieraišumu, siekiu sukurti šeiminius santykius, todėl savo turiniu buvo būdingi šeimos (atitinkančios partnerystės formą) nariams.*⁸¹ Būtent tokia – platesne konkrečios situacijos analize – grįžta praktika geriau atitinka aptartą KT ir EŽTT jurisprudenciją šeimos koncepcijos klausimu. Ir nors pastarųjų kelerių metų teismų sprendimams, palyginti su ankstesniais, yra būdingesnis išsamesnis faktinių aplinkybių visumos įvertinimas, visgi tam tikro nenuoseklumo esama.

Tam tikrų kritinių argumentų esama ir dėl konkrečių šeimos santykių turinio požymių vertinimo. Vienas iš svarbiausių elementų, kuris yra nustatinėjamas kiekvienoje santuokos nesudariusių, partnerystės neregistravusių asmenų byloje dėl tarpusavio smurto yra gyvenimo kartu faktas. Aplinkybės, kurios yra vertinamos sprendžiant dėl gyvenimo kartu fakto, yra bendra gyvenamoji vieta, gyvenimo kartu trukmė, pobūdis ir kt. Teismų sprendimų apžvalga leidžia teigti, kad skirtingų deklaruotų gyvenamųjų vietų faktas yra nelaikomas savaime paneigiančiu gyvenimą kartu⁸². Reikšminga aplinkybe yra laikoma gyvenimo kartu trukmė. Teismai ne kartą yra konstatavę, kad šeiminiams santykiams susiformuoti yra reikalingas tam tikras laiko tarpas. Todėl trumpas gyvenimo kartu terminas yra paprastai vertinamas kaip trumpalaikiai santykiai, kurie nėra pakankamas pagrindas tapti šeimos nariu (pvz.:

79 Lietuvos apeliacinio teismo 2015-11-12 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-618-453/2015.

80 pvz., Kauno apygardos teismo 2017-10-06 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-482-493/2017; Kauno apylinkės teismo 2017-04-11 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-738-946/2017; Lietuvos apeliacinio teismo 2017-02-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-196-387/2017; LAT 2017-01-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-38-942/2017; Kauno apygardos teismo 2010-09-28 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-200-508; Panevėžio apygardos teismo 2010-05-21 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-48-168.

81 LAT 2016-10-04 nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

82 pvz., LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

beveik 2 mėn.⁸³, 2–3 mėn.⁸⁴, 4 mėn.⁸⁵, apie pusmetį⁸⁶). Ir atvirkščiai: ilgesnis bendro gyvenimo terminas (pvz.: beveik 2 m.⁸⁷, apie 6 m.⁸⁸, apie 20 m.⁸⁹) yra vertinamas kaip šeimos santykių požymis. Kadangi santykių trukmė yra viena iš reikšmingų vertintinių aplinkybių, labai svarbiu tampa pats gyvenimo kartu termino nustatymas.

Vis dėlto galima teigti, kad kartais gyvenimo kartu trukmė yra pernelyg sureikšminama. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013 teismas laikė, kad asmenys kartu gyveno pusmetį, o ne metus, nes dalį metų vienas jų praleido toli plaukiodamas ir tada konstatavo, kad pusmetis yra per trumpas laiko tarpas šeimos santykiams susiformuoti⁹⁰. Tokios išvados dėl santykių trukmės ir jos reikšmingumo yra abejotinos, nes pateikamas aplinkybių vertinimas yra formalus ir generalizuojantis. Todėl palankiai vertintina tokia praktika, kai teismas prioritetą teikia ne gyvenimo trukmės, bet kitoms gyvenimą kartu pagrindžiančioms aplinkybėms. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016, atsižvelgiant į nuteistojo ir nukentėjusios nuolatinį bendravimą kartu nebegyvenant, tarpusavio atsakomybę, supratimą, emocinį prierašumą, pagalbą, net ir trumpas gyvenimo kartu laikotarpis (t. y. kelios savaitės) nebuvo kliūtis konstatuoti šeimos narių santykius⁹¹. Taip pat palankiai vertintini ir tokie atvejai, kai šeimos santykiais yra laikomi net ir iš dalies pastovūs santykiai, pvz., kai partneriai santykius tai nutraukia, tai vėl atnaujiną, t. y. bendras gyvenimas yra būdingas tik tam tikrais laikotarpiais. Baudžiamojoje byloje LAT išaiškino, kad aplinkybės, jog *...asmenys dažnai pykosi (konfliktavo) ir susipykę atskirais laikotarpiais gyveno atskirai) savaime nepaneigia jų partnerystės; minėtos aplinkybės atskleidžia ne šeiminių ar nešeiminių santykių turinį, o gyvenimo būdą...*⁹² Kitoje byloje teismas konstatavo, kad net nesėkmingos pastangos sukurti normalius šeimyninius santykius nepaneigia fakto, kad asmenys priklausė vienas kito artimai aplinkai⁹³.

Teismų praktikoje yra laikomasi pozicijos, kad asmenų gyvenimas kartu savaime nėra pakankamas pagrindas daryti išvadą, kad šie asmenys yra šeimos nariai pagal BK 129 str. 2 d. 3 p. Tokia išvada turi būti daroma atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išdėstytą šeimos požymių visumą. Teismai ne kartą yra konstatavę, kad vien formalaus gyvenimo kartu faktas, nulemtas aplinkybių, nesusijusių su įsi-

83 Lietuvos apeliacinio teismo 2014-12-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-593/2014.

84 Šiaulių apygardos teismo 2016-02-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-309/2016.

85 Panevėžio apygardos teismo 2014-10-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014.

86 LAT 2013-09-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013.

87 Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

88 Lietuvos apeliacinio teismo 2015-11-12 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-618-453/2015.

89 Lietuvos apeliacinio teismo 2011-09-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-437.

90 LAT 2013-09-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013.

91 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016.

92 LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

93 Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

pareigojimais šeimos santykiams, atspindintis gyvenimo kartu laikinumą, santykių nepastovumą, lydimas nuolatinių išgertuvių, nesant kitų aplinkybių, kurios neabejotinai patvirtintų asmenų tarpusavio santykių turinį, panašų į šeimą, negali būti vertinamos kaip šeimos susiformavimas⁹⁴. Tačiau čia verta paminėti, kad, pavyzdžiui, kai kuriose JAV valstijose smurtu artimoje aplinkoje yra laikomas ne tik smurtas prieš intymiais ar šeimos bei giminystės ryšiais siejamus asmenis, bet ir smurtas prieš asmenį, gyvenantį toje pačioje gyvenamojoje vietoje (angl. *cohabitant*), pvz., kambario draugą (angl. *roommate*)⁹⁵. Austrijoje, kurios apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje modelis yra laikomas vienu sėkmingiausių, laikinai iš namų iškeldinti gali būti ne tik smurtaujantys tėvai, broliai, intymūs partneriai, bet ir kiti bendrą gyvenamąją vietą turintys asmenys (vok. *Mitbewohner/in einer Wohngemeinschaft etc.*)⁹⁶. Lietuvos teismai asmenų, kurių santykiai yra analogiški nuomos šalių santykiams (nuomotojo ir nuomininko, kelių nuomininkų tarpusavyje), nesant sugyventinių santykių požymių, nelaiko šeimos nariais⁹⁷. Toks užsienio valstybių reguliavimas, pagal kurį apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje yra taikoma vienos rezidencijos gyventojams, nepaisant jų santykių pobūdžio, atitinka Konvencijos privataus ir šeimos gyvenimo koncepciją, kuri inkorporuoja ne tik asmens fizinį ir psichologinį integralumą, bet ir jo teisę į saugius namus be smurto. Tokį aiškinimą EŽTT pateikė byloje *Kalucz v. Hungary*, pagal kurios aplinkybes, pareiškėja buvo priversta gyventi kartu su buvusiu sugyventiniu, nes buvo gyvenamosios patalpos bendraturčiai, ir jis nuolat prieš ją smurtavo⁹⁸.

Dar vienas tipinis šeimos santykių kriterijus – bendro ūkio vedimas. Nustatinėjant tokią faktinę aplinkybę, yra vertinamas asmens prisidėjimas išlaikant bendrą namų ūkį, vaikus, sumokant bendras išlaidas, sprendžiant ūkinius klausimus ir pan. Teismų praktikoje yra pripažįstama, kad bendras namų ūkio tvarkymas gali būti konstatuojamas ne tik esant abiejų asmenų finansiniam indėliui į bendro namų ūkio išlaikymą, bet ir prisidedant prie namų ūkio tvarkymo kitais veiksmais, pavyzdžiui, namų ūkio ruošos darbais ir pan. Vadovaujantis tokia bendro ūkio samprata, kai pripažįstamas įvairaus pobūdžio įnašas, aplinkybė, kad vienas iš partnerių neturi darbo ar pajamų⁹⁹, gyvenimas partnerio bute, situacija, kai išlaikymą teikia vieno iš jų tėvai,

94 pvz., Panevėžio apygardos teismo 2014-10-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014; LAT nutartys baudžiamosiose bylose: 2013-09-01 Nr. 2K-381/2013; 2012-07-03 Nr. 2A-6/2012.

95 Utah Code Ann. §78B-7-102(2)(f).

96 Gewaltschutzgesetz [interaktyvus]. 2018 [žiūrėta 2018-04-01]. <<https://www.gewaltinfo.at/recht/gewaltschutzgesetz/>>.

97 pvz., Šiaulių apygardos teismo 2016-02-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-309/2016; LAT 2013-12-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-525/2013.

98 *Kalucz v. Hungary*. Application no. 57693/10, 24 April 2012, §59.

99 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2015-09-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-552-150/2015; LAT 2013-11-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-487/2013.

yra traktuojami kaip nepaneigiantys asmens finansinio indėlio į bendrą biudžetą¹⁰⁰. Reikšminga aplinkybe yra laikomas faktas, kas asmenys bent kažkokį laikotarpį vedė bendrą ūkį¹⁰¹. Tačiau kartais yra taikoma gana siaura bendro ūkio samprata apsiribojant bendru biudžetu. Pvz., baudžiamojoje byloje nustatius, kad suaugęs sūnus, gyvenantis viename bute su motina ir jos sutuoktiniu, pragyvenimo klausimus sprendė tik su motina, LAT konstatavo, kad šis vyras ir jo motinos sutuoktinis bendro ūkio nevedė¹⁰². Atsižvelgiant į tai, kad abejonų dėl sutuoktinių bendro ūkio nebuvo nustatyta, yra pagrindo tokia teismo išvada suabejoti. Kitoje byloje LAT padarė išvadą, kad *nuteistoji E. M. ir nukentėjusysis D. K. <...> girtavo, neturėjo nuolatinio pragyvenimo šaltinio, nukentėjusysis tenkindavosi atsitiktiniais uždarbiais, tačiau mažai uždirbdavo, abu gyveno pas nuteistosios motiną, kuri gamindavo jiems maistą ir kitaip padėdavo pragyventi, taigi bendro ūkio jie neturėjo.*¹⁰³

Kitas dažnai naudojamas šeimos santykių požymis yra asmenų požiūris į tarpusavio santykius. Kaip jau buvo minėta, sugyventinių santykių neigimas yra dažna smurtautojų gynybinė taktika. Todėl labai svarbu, kad asmenų, ypač įtariamųjų / kaltinamųjų / nuteistųjų požiūris į santykius su nukentėjusiuoju, kaip vertinamasis kriterijus, būtų tinkamai interpretuojamas. Palankiai vertintina tokia praktika, kai neigiant artimus santykius, išvada apie santykių turinį yra grindžiama ne tik subjektyviu nusikalstamą veiklą padariusio asmens požiūriu į ryšius su nekentėjusiu asmeniu, bet ir objektyvių aplinkybių visuma. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016 nuteistasis santykius su sugyventine apibūdino kaip labai epizodiškus, pasak jo, su sugyventine jis buvo tik dėl vaiko ir dėl lytinės aistros tenkinimo, nėštumas buvo neplanuotas ir konkrečių ateities planų, susijusių su nukentėjusiaja, jis neturėjo. Tačiau teismas konstatavo, kad bylos faktai patvirtina, jog nuteistajam buvo akivaizdus sugyventinės siekis sukurti pastovius šeiminius santykius, be to, kad planų su nukentėjusiaja kurti šeimą turėjo ir pats nuteistasis, patvirtina aplinkybės, kad jis daugelį kartų mėgino apsigyventi kartu bei kartu auginti bendrą vaiką¹⁰⁴. Kitoje byloje, nors ir nuteistasis neigė realius šeimos santykius su sutuoktine, teismas konstatavo, kad nuteistojo požiūrį į santykius su nukentėjusiaja atskleidžia pati smurto motyvacija: nuteistasis susinervino, supratęs, kad sutuoktinė palieka jį, išsikrausto, ir todėl pasikėsino ją nužudyti. Tokį nusikaltimo motyvą teismas laikė akivaizdžiu patvirtinimu, kad nuteistasis nukentėjusiąją laikė šeimos nare¹⁰⁵. Kita vertus, aiškus ir nuoseklus nusikalstamą veiklą padariusio asmens sugyventinių santykių su nukent-

100 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2011-09-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. A-437/2011.

101 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2016-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016.

102 LAT 2013-09-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013.

103 LAT 2015-02-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110-699/2015.

104 Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

105 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016.

tėjusiu asmeniu deklaruojamas, turėtų būti vertinamas kaip ypač reikšminga aplinkybė, pagrindžianti šeimos santykius. Tačiau esant minėtoms faktinėms aplinkybėms, teismas baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014, nors ir pripažindamas emocinių ryšių svarbą, nuteistojo ir nužudytosios santykių nelaikė šeimos santykiais¹⁰⁶. Kitoje byloje, nors tiek nuteistoji, tiek nukentėjęsysis laikė vienas kitą sugyventiniais, tačiau LAT reikšmingesnėmis aplinkybėmis laikė trumpą gyvenimo trukmę ir nedarnius santykius, todėl nusprendė, kad šių asmenų santykiai savo turiniu nėra būdingi šeimoms nariams¹⁰⁷.

Tam tikrų abejonių kelia ir kai kurių kitų aplinkybių interpretavimas vertinant asmenų tarpusavio santykių pobūdį. Kaip jau buvo minėta, KT ir EŽTT jurisprudencijoje šeimos koncepcija yra grindžiama santykių turiniu. Todėl labai svarbu, kad santykių turiniui nebūtų priskiriami požymiai, susiję su kitomis kategorijomis. Pavyzdžiui, LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016 konstatavo, kad *vien tokios aplinkybės (kad šie asmenys dažnai pykosi (konfliktavo) ir susipykę atskirais laikotarpiais gyveno atskirai) savaime nepaneigia jų partnerystės; minėtos aplinkybės atskleidžia ne šeiminių ar nešeiminių santykių turinį, o gyvenimo būdą, kuris lygiai taip pat pasitaiko ir tarp įregistruotoje santuokoje gyvenančių asmenų*.¹⁰⁸ Tačiau reikia pastebėti, kad teismų praktikoje esama atvejų, kai būtent gyvenimo būdas yra siejamas su asmenų tarpusavio santykių statusu. Tai ypač pastebima, kai yra vertinami asocialiai gyvenančių asmenų santykiai, pvz.: *[i]šdėstytos aplinkybės leidžia teigti, kad T. B. ir D. M. santykiai buvo grįsti tik neilgai trukusiu bendru gyvenimu vienoje patalpoje, alkoholio vartojimu ir ginčiais. Nėra objektyvių duomenų, jog T. B. ir D. M. būtų vedę tikrą bendrą šeiminių gyvenimą (į parduotuvę ateidavo pirkti ne maisto produktų, bet alkoholinių gėrimų). Tiek nukentėjęsysis, tiek nuteistoji nedirbo, jų gyvenimo būdas neatitiko visuomenės daugumai priimtinių bendro gyvenimo taisyklių ir jau minėtuose Konstitucinio Teismo nutarimuose išdėstytos šeimos sampratos*.¹⁰⁹ Analogiška išvada buvo padaryta net ir tuo atveju, kai kaltinamasis nužudytąją laikė savo sugyventine: moteris valkato, stipriai girtavo, neretai išeidavo iš namų, su kaltinamuoju gyveno apie keturis su puse mėnesio. Kaltinamasis smurtaudavo prieš moterį, ji tam tikrą laiką buvo nutraukusi santykius su kaltinamuoju, bet vėliau grįžo gyventi kartu, pinigų daugiausia uždirbdavo kaltinamasis, už juos išgydavo maisto ir alkoholio, tačiau teismas nusprendė, kad *ryšys buvo ir trumpalaikis, ir labiau atsitiktinis, jis neturėjo jokių realių perspektyvų ir nebuvo tiek artimas, kad būtų galima jį laikyti atitinkančiu šeimos sampratą. Tai buvo labai formalus jų gyvenimas kartu, lydymas nuolatinių išgertuvių ir didesnių ar mažesnių barnių, ir nesant kitų aplinkybių, kurios*

106 Panevėžio apygardos teismo 2014-10-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014.

107 LAT 2015-02-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110-699/2015.

108 LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

109 Lietuvos apeliacinio teismo 2014-12-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-593/2014.

*neabejotinai patvirtintų jų šiltesnę bei betarpiškesnę tarpusavio santykių turinį negali būti laikomas šeimos (atitinkančios partnerystės formą) susiformavimu...*¹¹⁰ Tokiu atveju net ir save šeimos nariais laikančių asmenų santykių vertinimas gali būti pernelyg formalizuotas. Tokia praktika tarsi paneigia šeimos santykių galimybę asmenims, gyvenantiems tam tikrą gyvenimo būdą. Partnerių gyvenamoji vieta, biudžeto valdymas gali būti pasirinkto gyvenimo būdo, o ne santykių turinio požymis, pvz., net ir teisiškai santykius įforminę sutuoktiniai dėl vienokių ar kitokių priežasčių gali pasirinkti gyventi atskirai (pvz., skirtingose valstybėse) arba turėti atskirus biudžetus arba sudaryti vedybų sutartį, pagal kurią kiekvieno sutuoktinio įgytas turtas yra jo asmeninė nuosavybė. Taigi kai kurios aplinkybės yra nepagrįstai sureikšminamos, o jų sąsajos su asmenų santykių pobūdžiu yra abejotinos. Pavyzdžiui, neretai vieno buto rakto dalijimasis yra laikomas gyvenimo kartu laikinumo, santykių nepastovumo patvirtinimu, paneigiančiu sugyventinių santykius¹¹¹.

Kai kurių kriterijų vertinimo praktika bylose dėl smurto artimoje aplinkoje apskritai turėtų būti peržiūrėta, nes esama praktika ne visada yra susieta su smurto artimoje aplinkoje specifika. Pirmiausiai tai taikytina minėtoms gyvenimo kartu, bendro ūkio aplinkybėms. Pavyzdžiui, pagal Stambulo konvenciją¹¹² – modernų kompleksinį specialųjį tarptautinį dokumentą (Lietuvos neratifikuotą) – artima aplinka yra laikomi ir tokie santykiai, kai partneriai kartu negyvena (3b str.). Moksliniai tyrimai taip pat patvirtina, kad smurtas artimoje aplinkoje yra būdingas ne tik kartu gyvenantiems asmenims, bet ir, pvz., susitikinėjantiems (angl. *dating, courtship*)¹¹³, o didžiausias smurto paplitimas yra fiksuojamas prieš santykius nutraukusias moteris¹¹⁴. Todėl doktriną ir specialiųjų tarptautinių aktų tendencijas geriau atitinka ir yra palankiai vertintina tokia nacionalinė teismų praktika, kai didesnis svoris yra suteikiamas ne gyvenimo kartu ir bendro ūkio, o kitiems kriterijams (pvz., abipusiems įsipareigojimams, emociniam prierašumui ir pan.). Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016 buvo nustatyta, kad nužudytoji ir nuteistasis kartu gyveno tik kelias savaites, tačiau iš kitų bylos aplinkybių visumos (kasdienis bendravimas, slaugymas ligoninėje, bendras reikalų tvarkymas ir kt.) buvo nuspręsta, kad nuteistąjį su sutuoktine siejo tarpusavio atsakomybės, įsipareigojimų, emociškai glaudūs, šeimos santykiams prilyginami santykiai¹¹⁵. Baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016 teismas laikėsi pozicijos, kad nagrinėjamoje byloje, nustatant, ar tarp asmenų susiklostė

110 Panevėžio apygardos teismo 2014-10-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014.

111 pvz., LAT 2012-07-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-6/2012.

112 Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. Istanbul, 11/05/2011.

113 pvz., DELGADO ÁLVAREZ, C. What Do The Dating Violence Scales Measure? Social and Behavioral Sciences. 2014, vol. 161, p. 18–23.

114 BROWNRIDGE, D. A., supra note 67, p. 95.

115 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016.

santykiai, savo pobūdžiu artimi šeimos santykiams, yra svarbu ne tiek gyvenimo kartu ir bendro ūkio vedimo faktas, bet abiejų asmenų emociniai tarpusavio ryšiai, kurie buvo tokie stiprūs, kad beveik dvejus metus pora skyrėsi ir taikėsi, jiems gimė vaikas, kurį auginti nori abu tėvai, kelis kartus kraustėsi vienas pas kitą, vyras nutraukė santuoką su buvusia sutuoktine, jis rūpinosi moters dukterimi¹¹⁶.

Kitoje byloje nustatyta, kad nors nukentėjusioji jau keletą metų gyveno užsienyje, bet tai, kad santuoka nebuvo nutraukta, nukentėjusioji kartą per metus grįždavo į jos ir nuteistojo bendrą butą, padėdavo nuteistajam, siūsdavo pinigų, rūpinosi juo ir buitimi, nupirko jam automobilį, rodo, jog jų santykiai buvo kaip šeimos narių. Palankiai vertintina ir tai, kad šioje byloje teismas, sprenddamas dėl asmenų santykių pobūdžio, atsižvelgė į smurto artimoje aplinkoje motyvacijos specifiką (santykių nutraukimo inspiruotas smurtas)¹¹⁷. Taip pat pritariama ir baudžiamojoje byloje Nr. 1A-552-150/2015 taikytai asmenų santykių vertinimo praktikai: patį smurto faktą teismas laikė pagrindu emociniams ryšiams konstatuoti – tai, kad nuteistoji taikstėsi su nukentėjusiojo pasikartojančiais smurtiniais veiksmais, atleisdavo už tokį elgesį, galvojo, kad jis pasikeis, toliau su juo gyveno, nesikreipė į policiją, teismas laikė aki-vaizdžiu emocinių ryšių ir šeimos santykių patvirtinimu¹¹⁸.

Tačiau reikia paminėti, kad LAT praktikoje esama ir priešingų pavyzdžių, kai smurto artimoje aplinkoje ypatumai nėra tinkamai įvertinami ir smurtinio elgesio istorija, smurtinių santykių nutraukimu yra manipuliuojama kaip reikšmingu argumentu išvadai padaryti, kad asmenys nėra siejami tvirtais emociniais ryšiais ir prieraišumu, siekiu sukurti šeiminius santykius¹¹⁹.

Artimų santykių, pagalbos, bendrų veiklų požymių traktavimas dėl smurto artimoje aplinkoje specifikos taip pat gali būti problemiškas. Kažin, ar nuolat psichologiškai, fiziškai, seksualiai smurtaujančio, šeimai išlaikymo neteikiančio ar jos pajamas pasisavinančio vyro santykius su partnere galima laikyti šiltais, nuoširdžiais, grįstais pagarba, rūpesčiu, pasitikėjimu ir abipusiais įsipareigojimais. Kai smurtautojas savo aukos atžvilgiu taiko tipines sistemines izoliacijos, prievartinės kontrolės, įbauginimo taktikas¹²⁰, arba smurto auka siekia nutraukti smurtinius santykius, arba smurtautojas yra įpareigojamas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo, nebendrauti ir neieškoti ryšių (BPK 132¹ str., ANSAAI 5 str. 1 d.), tokie santykiai gali neatitikti kitų formaliųjų požymių (pvz., bendro ūkio vedimo, bendro turto turėjimo,

116 Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

117 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016.

118 Lietuvos apeliacinio teismo 2015-09-17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-552-150/2015.

119 LAT 2017-03-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017.

120 JOHNSON, M. P. A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence. Ebook [interaktyvus]. Boston: Northeastern, 2008, p. 26–29. [žiūrėta 2017-05-28], <<http://eds.b.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/ZTAwMHR3d19fNDczMTQzX19BTg2?sid=9b1a93cd-b9af-4309-9f7d-b061304f12ce@sessionmgr103&vid=1&format=EB&rid=17>>.

bendrų šeimos interesų ir ūkinių reikalų, ketinimo tęsti šeiminius santykius ir kt.). Todėl viena ar kita aplinkybė gali būti ne tik konkrečių asmeninių santykių pobūdžio, bet ir smurto artimoje aplinkoje specifikos raiška: motyvacijos (dažniausia struktūrinio smurto prieš moteris forma)¹²¹, formų, tipologijos (prievartinė kontrolė, smurtinis pasipriešinimas ar situacinis smurtas)¹²², paplitimo tendencijų, poveikio aukoms (pvz.: ekonominė priklausomybė, neigiamas poveikis psichikai ir santykiams su asmenimis¹²³ ir kt.). Be to, reikalavimas įrodyti artimus santykius gali sukelti antrinę viktimizaciją, nes smurtautojui vengiant atsakomybės ir neigiant santykius, nukentėjęs asmuo yra priverstas įrodinėti buvusių santykių aplinkybes, pvz., seksualinius santykius¹²⁴. Taigi vertinant asmenų santykių turinį smurto artimoje aplinkoje atveju, turi būti atsižvelgiama į tokio smurto specifiką.

2.2. Sutuoktinių santykių vertinimas

Stambulo konvencijoje, konstruojant smurto aplinkoje sąvoką, asmenų, kurie nukentėjo nuo smurto artimoje aplinkoje ir kuriems yra taikoma teisinė apsauga, ratas yra apibrėžiamas tam tikrais alternatyviais požymiais, charakterizuojančiais santykius tarp smurtautojo ir nukentėjusio asmens: 1) smurtas šeimoje, 2) arba smurtas namų ūkyje, 3) arba smurtas tarp sutuoktinių ar partnerių. Analogiškai ir Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje: nuolat ir nepertraukiamai su auka gyvenantis bei vedantis bendrą namų ūkį ir su ja susietas artimais įsipareigojančiais ryšiais asmuo yra savarankiškas pagrindas pripažinti asmenį aukos šeimos nariu ir yra taikomas teisiškai santykių neįforminusių partnerių santykiams, prilygstantiems santuokos santykiams¹²⁵. Taigi gyvenimo kartu, bendro ūkio požymiai nėra kitus santykius (pvz.: sutuoktinių, brolių, tiesiosios linijos giminaičių) apibūdinantis papildomas ir privalomas jų turinio elementas. O Lietuvos teismų praktika dėl šeimos sampratos šiuos požymius paprastai vertina kaip kumuliatyvinius (pvz., yra vertinama, ar santykiai su

121 STARK, E. Re-presenting Battered Women: Coercive Control and the Defense of Liberty [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2017-07-06], p. 8. < http://www.stopvaw.org/uploads/evan_stark_article_final_100812.pdf 2017-07-06 >.

122 JOHNSON, M. P., *supra note* 115.

123 World Health Organization Department of Reproductive Health and Research, London School of Hygiene and Tropical Medicine, South African Medical Research Council. Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Nonpartner Sexual Violence. Geneva: World Health Organization, 2013.

124 United Nations Secretariat Department of Economic and Social Affairs Division for the Advancement of Women. Handbook for Legislation on Violence against Women. New York, 2010, ST/ESA/329, p. 25.

125 DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of directive 2012/29/eu of the European Parliament and of the Council of 25 october 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. December 2013. p. 10.

sutuoktiniu atitinka šeimos narių santykių turinį pagal suformuluotus kriterijus). Pagal ankstesnę teismų praktiką, šeiminiai santykiai tarp sutuoktinių, nesant išskirtinių aplinkybių, būdavo praktiškai nekvestionuojami¹²⁶.

Tačiau pastarųjų metų teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad šeimos narių santykių turinio nustatinėjimas smurto artimoje aplinkoje bylose kai kuriais atvejais tampa per daug formalizuotu ar pertekliniu. Viena vertus, kaip jau buvo minėta, teismų praktikos suformuotus šeimos santykių turinio kriterijus taikant sutuoktinių atveju yra nukrypstama nuo pagrindinio šeimos nario sampratos aiškinimo šaltinio – pačios baudžiamojo įstatymo normos. Be to, kvalifikuojant smurtą prieš sutuoktinius, pats santuokos faktas turėtų būti vertinamas kaip ypač reikšminga aplinkybė ir todėl, kad sutuoktiniams *per se* kyla pareigų, atitinkančių šeimos santykių turinio konstrukciją: lojalumas, pagarba, parama, prisidėjimas prie šeimos poreikių tenkinimo, vaikų išlaikymas, auklėjimas, rūpinimasis jais, jų teisių užtikrinimas, apribojimai įgyvendinant turtines teises ir kt. (CK 3.26–3.36 str. ir kt.). Minėtą išvadą patvirtina ir santuokos teisinių santykių prigimties bei pasekmių pobūdis (CK 3.7, 3.26–3.36 str.). Be to, atkreiptinas dėmesys ir į KT nutarimo, kuriuo teismai remiasi aiškindami šeimos sampratą, argumentaciją. Pirmiausiai KT akcentuoja neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį, santuoką laiko vienu iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti ir istoriškai susiklosčiusiu šeimos modeliu¹²⁷. Analogiška argumentacija yra grindžiama ir kai kurie teismų sprendimai, pvz.: *santuokos nutraukimas, po nusikalstamos veikos padarymo ar santuokos nutraukimo bylos iškelimas ir nagrinėjimas (tiek prieš, tiek po nusikalstamos veikos padarymą) savaime nėra aplinkoje šalinančia galimybe veiką kvalifikuoti pagal BK 140 str. 2 d., nes iš santuokos kylančios sutuoktinių teisės ir pareigos pasibaigia ir šeimos teisiniai santykiai tarp sutuoktinių nutrūksta tik įsiteisėjus teismo sprendimui santuoką nutraukti (CK 3.7 str., 3.26–3.28 str., 3.49 str., 3.66 str. 1 d.)*¹²⁸. Iki to momento gali būti pareikalauta tinkamai vykdyti pareigas ar civilinės atsakomybės už jų nevykdymą. Be to, nutrūkę sutuoktinių santykiai gali būti atnaujinti. Kitoje byloje teismas pažymėjo, jog *vien faktas, kad kaltinamasis G. G., būdamas santuokoje su nukentėjusiąja A. G., turėjo intymių santykių su kita moterimi, su kuria susilaukė vaikų, nepaneigia fakto, kad A. G. įvykio metu buvo jo šeimos narys.*¹²⁹ Kaip jau buvo minėta, teismų praktikoje net iš

126 pvz., Šiaulių apygardos teismo 2017-04-12 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-45-332/2017; Vilniaus apygardos teismo 2015-12-28 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-312-626/2015; LAT 2015-09-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-392-139/2015; Kauno apylinkės teismo 2015-07-29 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1932-993/2015; Kauno apylinkės teismo 2015-07-29 baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-1968-288/2015.

127 Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 118-5564.

128 Kauno apygardos teismo 2015-12-02 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 15-2174-594/2015.

129 Vilniaus rajono apylinkės teismo 2017-02-03 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-63-1036/2017.

dalies pastovūs, ne kartą nutraukiami ir atnaujinami santykiai, nepavykusios pastangos sukurti šeimą nėra laikomi savaime paneigiančiais šeiminius santykius. Priešingu atveju, gali susiklostyti situacija, kai sutuoktinių pareigų nevykdymu galimai bus pasinaudota kaip pagrindu paneigti šeiminius santykius. Tai ypač aktualu dėl smurto artimoje aplinkoje specifikos, nes ilgalaikis sisteminis įvairių formų smurtas savaime paneigia tinkamą sutuoktinių pareigų vykdymą, todėl tokie santykiai formaliai gali neatitikti tam tikrų šeimos santykių turinio elementų (bendro ūkio, bendrų reikalų, paramos, pagalbos, artimumo ir pan.), pvz., tokios aplinkybės kaip vienašališkas šeimos finansų tvarkymas ir kitų sprendimų priėmimas, atsisakymas išlaikyti šeimą arba vieno sutuoktinio ekonominė priklausomybė nuo kito, sutuoktinio prievartinė kontrolė, fizinė ir socialinė izoliacija, draudimas užsiimti tam tikromis veiklomis, nuolatiniai bauginimai ir grasinimai ir pan.

Disfunkciškos šeimos požymiai neturėtų tapti aplinkybe, paneigiančia šeiminius santykius. Pagal EŽTT suformuluotą ir ne kartą patvirtintą šeimos koncepciją, šeimos gyvenimas apima santykius, kylančius iš teisėtos santuokos. Be to, santuokoje gimęs vaikas *ipso jure* yra šeimos gyvenimo dalimi ir tokie santykiai su tėvais jį sieja nuo gimimo iki pilnametystės, kuriuos vėlesni įvykiai (pvz.: tėvų skyrybos, gyvenimas skyrium ir pan.) gali nutraukti tik esant išskirtinei situacijai, be to, jie bet kada gali būti atkurti. Papildomi ryšių elementai yra reikalaujami tik suaugusių vaikų ir jų tėvų santykiuose¹³⁰. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad šeimos santykių turinio analizė yra aktualesnė ne santuokos, o tais atvejais, kai santykiai yra teisiškai neįforminti.

Atskirai gyvenančių sutuoktinių statusas Lietuvos teismų yra vertinamas nevienareikiškiai, bet visais atvejais yra vertinamas santykių turinys, atsižvelgiant į teismų praktikos suformuluotus kriterijus. Todėl sutuoktinių, gyvenančių atskirai, santykiams neretai yra keliami tokie kriterijai kaip ir faktinės partnerystės atveju. Tai yra sietina su BK 248 str. 2 d. interpretacija. Pastebėta, kad egzistuoja kelios šios nuostatos aiškinimo versijos. Vienu atveju šeimos santykiams konstatuoti sutuoktiniams, kaip ir kitiems šeimos nariams¹³¹, yra taikomas privalomas gyvenimo kartu požymis. Kitu atveju priešingai – toks požymis sutuoktinių santykiuose nėra laikomas esminiu. Bylose dėl smurto prieš atskirai gyvenančius sutuoktinius santuokos sudarymo faktui yra teikiama nevienoda reikšmė. Jau minėtoje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016, nepaisant to, kad nukentėjusioji jau keletą metų gyveno užsienyje, trumpam į Lietuvą grįždavo tik kartą per metus, teismas, įvertinęs faktinius santykius (nukentėjusioji kasmet grįždavo į jos ir nuteistojo bendrą butą, padėdavo nuteista-

130 pvz., M. P. E. V. and others v. Switzerland. Application no. 3910/13, 08 October 2014. § 31; Kwakye-Nti and Dufie v. the Netherlands (dec.). Application no. 31519/96, 7 November 2000; Ciliz v. the Netherlands. Application no. 29192/95, 11 July 2000, §59, 60; Berrehab v. the Netherlands. Application no. 10730/84, 21 June 1988, § 21.

131 pvz., Kauno apygardos teismo 2017-04-14 nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-256-319/2017 – sutuoktinės tėvams.

jam, siūsdavo pinigų, rūpinosi juo ir buitimi, nupirko jam automobilį), reikšminga aplinkybe laikydamas tai, kad santuokos nutraukimo procesas nėra pradėtas, ir įvertindamas nuteistojo požiūrį į santykius su nukentėjusiąja, pripažino juos šeimos nariais¹³². Pagal kitos bylos faktines aplinkybes, sutuoktinis buvo pradėjęs santuokos nutraukimo procedūras, bet teismas nustatė, kad jų faktiniai santykiai atitiko šeimos narių santykius¹³³. Dar kitoje byloje, nors ir vyko skyrybų procesas, asmenys gyveno atskirai, jų santykiai buvo konfliktiški, bet teismas akcentavo, kad jie vis dar buvo sutuoktiniai, turi bendrų vaikų, juos sieja ir kitos šeimyninio bei buitinio pobūdžio aplinkybės, todėl veika buvo kvalifikuota pagal specialią normą – BK 140 str. 2 d.¹³⁴ Šiose bylose santuokos faktas buvo laikomas reikšminga aplinkybe, tačiau taip pat buvo vertinami ir šeimos santykių turinio elementai.

Vis dėlto šeimos santykių turinio analizė gali būti naudinga tais atvejais, kai asmuo šeimos teisiniais ir faktiniais santykiais yra susietas su skirtingais asmenimis. Tokios situacijos teismų yra vertinamos nevienareikšmiai. Vienu atveju prioritetas yra teikiamas faktiniams santykiams. Pavyzdžiui, vertindamas baudžiamosios bylos Nr. 1A-437 faktines aplinkybes (nuteistasis, būdamas susituokęs su kita moterimi, beveik 20 m. gyveno kartu su nukentėjusiąja šios bute), padarė išvadą, kad sugyventinių tarpusavio santykiai buvo artimi, jie rūpinosi vienas kitu, nuteistasis buvo išlaikomas nukentėjusiosios ir jos artimųjų, t. y. jie vedė bendrą ūkį ir buvo faktiniai šeimos nariai¹³⁵. Baudžiamojoje byloje Nr. 1-339-573/2017, nors ir kaltinamasis nusikalstamos veikos padarymo metu buvo nukentėjusiosios sutuoktinis, tačiau kartu negyveno, bendro ūkio nevedė, turėjo kitą sugyventinę, todėl veika kvalifikuota pagal BK 140 str. 1 d.¹³⁶ Tačiau kitoje, jau minėtoje, byloje teismas moters santuokos faktą laikė paneigiančiu sugyventinių santykius su kitu vyru: nesant duomenų apie ketinimus nutraukti santuoką, teismas jos santykius su kitu vyru vertino kaip trumpalaikius, atsitiktinius, neturinčius perspektyvų ir ne tokius artimus, kad būtų galima laikyti atitinkančius šeimos sampratą¹³⁷.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad vertinant nusikalstamų veikų dėl smurto prieš sutuoktinius požymius, teisiniai šių asmenų santykių aspektai (santuokos pasekmės, sutuoktinių pareigos), visais atvejais turėtų būti vertinami kaip reikšminga šeimos santykius pagrindžianti aplinkybė. Papildomas santykių turinio detalizavimas paprastai laikytinas pertekliu, išskyrus specifines situacijas, pvz., kai asmuo šeimos teisiniais ir faktiniais santykiais yra susietas su skirtingais asmenimis.

132 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016.

133 Lietuvos apeliacinio teismo 2016-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016.

134 LAT 2017-10-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017.

135 Lietuvos apeliacinio teismo 2011-09-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-437.

136 Kauno apylinkės teismo 2017-01-27 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-339-573/2017.

137 Panevėžio apygardos teismo 2014-10-10 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-120-491/2014.

2.3. Asmenų, praeityje sietų artimais santykiais, ryšių vertinimas

Kiti probleminiai nusikalstamų veikų prieš šeimos narį kvalifikavimo atvejai yra susiję su situacijomis, kai smurtaujama prieš asmenis, su kuriais artimi santykiai siejo praeityje. Kaip jau buvo minėta, pagal ANSAAĮ, artimai aplinkai yra priskiriami ir tie asmenys, kuriuos artimi santykiai siejo praeityje, bet pagal BK 248 str. 2 d. leksinę formuluotę, galimybė nutrukusius santykius priskirti šeimos narių santykiams eksplicitiškai nėra numatyta. Todėl dažnai galimybė nukentėjusio ir nusikalstamą veiką padariusio asmens santykius traktuoti kaip šeimos narių net nėra svarstoma¹³⁸. Net ir teismui pripažinus, kad asmenys priklauso vienas kito artimai aplinkai, šeimos narių statusas jiems savaime nėra pripažįstamas¹³⁹. Visgi tarptautiniais apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje standartais siekiama garantuoti tinkamą apsaugą ne tik esamų, bet ir buvusių artimų santykių atveju. Į Stambulo konvencijos smurto artimoje aplinkoje definiciją yra įtrauktas smurtas tiek prieš esamus sutuoktinius ar partnerius, tiek buvusius (3b str., 4 str. 3 d.). EŽTT jurisprudencijoje smurtu artimoje aplinkoje taip pat yra laikomas smurtas tiek prieš esamus sutuoktinius ar partnerius, tiek ir buvusius (kai smurtas tęsiasi nutraukus santuoką ar santykius)¹⁴⁰, tiek vykstant santuokos nutraukimo procesui, tiek gyvenančius atskirai¹⁴¹. Pavyzdžiui, pareiškėja byloje *M. G. v. Turkey* patyrė nuolatinį ilgalaikį sutuoktinio smurtą, kuris tęsėsi ir nutraukus santuoką, tačiau pagal nacionalinį teisinį reguliavimą apsaugos priemonės nebuvo taikomos santuoką nutraukusiems asmenims. Tokią teisinę sistemą EŽTT laikė reikšminga aplinkybe konstatuojant diskriminacinio pobūdžio pažeidimą¹⁴². Komitetas dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims taip pat sutinka, kad šeimos koncepcija skirtingose valstybėse gali skirtis, tačiau bet kokių atveju moters padėtis šeimoje turi atitikti asmenų lygiateisiškumo ir teisingumo principus¹⁴³, įtvirtintus Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 2 str.¹⁴⁴ EŽTT praktika, kad šeimos gyvenimas gali būti konstatuotas ir tada, kai asmenų santykiai

138 pvz., Klaipėdos apygardos teismo 2017-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-292-417/2017.

139 LAT 2017-03-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017.

140 pvz., Valiulienė v. Lithuania. Application no. 33234/07, 26 March 2013; Kaluczka v. Hungary. Application no. 57693/10, 24 April 2012; A. v. Croatia. Application no. 55164/08, 14 October 2010 ir kt.

141 pvz., Mudric v. Moldova. Application no. 74839/10, 16 July 2013; Hajduova v. Slovakia. Application no. 2660/03, 30 November 2010; Opuz v. Turkey. Application no. 33401/02, 9 June 2009; Bevacqua and S. v. Bulgaria. Application no. 71127/01, 12 June 2008 ir kt.

142 *M. G. v. Turkey*. Application no. 646/10, 22 March 2016.

143 The Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. General Recommendation No. 21: Equality in Marriage and Family Relations. 1994, §13.

144 Jungtinių tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios. 1996, Nr. 21-549 (Lietuvos ratifikuota 1995-09-10).

yra nutrūkę, yra vadovaujamosi ir KT nutarime dėl šeimos koncepcijos¹⁴⁵. Daugiau argumentų, patvirtinančių galimybę šeimos nariais laikyti ir santykius nutraukusius asmenis, yra pateikiama ir Lietuvos teismų praktikoje: iš dalies pastovūs santykiai (tai nutrūkstantys, tai vėl atnaujinami), kai asmenys tam tikrais laikotarpiais gyvena atskirai¹⁴⁶, taip pat nepavykusios pastangos sukurti šeimą savaime nepaneigia šeimos santykių¹⁴⁷, o smurtas prieš sutuoktinį, vykstant santuokos nutraukimo procesui, savaime nedaro šios veikos mažiau pavojinga¹⁴⁸. Tokia interpretacija atitinka ir smurto artimoje aplinkoje specifiką, nes tokio pobūdžio smurtas dažnai tęsiasi ir nutraukus santykius¹⁴⁹, ypač kaimiškose vietovėse¹⁵⁰ ir prieš vaikų turinčias moteris¹⁵¹. Buvusio intymaus partnerio persekiojimas yra viena iš smurto taktikų, kuri yra latentiška ir viena žalingiausių¹⁵². Žymiai didesnė nužudymo, sumušimo, išžaginimo ir kitokios intymaus partnerio padarytos žalos rizika kyla būtent santykius nutraukusioms moterims¹⁵³. Smurto motyvacija dažnai yra susijusi būtent su nutrūkusiais santykiais¹⁵⁴ (pavydas¹⁵⁵, kerštas dėl nutrauktų santykių, siekis išlaikyti galią ir kontrolę buvusiam partneriui, atnaujinti santykius ir pan.¹⁵⁶), ir tai yra pats pavojingiausias smurtinių

145 Konstitucinio Teismo 2011 m. rugšėjo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 118-5564.

146 pvz., LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

147 pvz., Kauno apygardos teismo 2016-02-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-493/2016.

148 pvz., LAT 2017-10-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-231-976/2017; LAT 2015-05-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299-648/2015.

149 žr., pvz., KATZ, J.; & RICH, H. Partner Covictimization and Post-Breakup Stalking, Pursuit, and Violence: A Retrospective Study of College Women. *Journal of Family Violence*. 2015, 30, p. 189–199; VATNAR, S. K. Bø; & BJØRKLY, S. Does Separation or Divorce Make any Difference? An Interactional Perspective on Intimate Partner Violence with Focus on Marital Status. *Journal of Family Violence*. 2012, 27, p. 45–54; BROWNRIDGE, D. A., et al. Violence Against Separated, Divorced, and Married Women in Canada, 2004. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2008, 49(3/4), p. 308–329.

150 DeKESEREDY, W. S; & RENNISON, C. M. Comparing Female Victims of Separation/Divorce Assault across Geographical Regions. *International Journal of Crime and Justice*. 2013, p. 65–81.

151 VATNAR, S. K. Bø; & BJØRKLY, S. Does It Make Any Difference if She Is a Mother? An Interactional Perspective on Intimate Partner Violence With a Focus on Motherhood and Pregnancy. *Journal of Interpersonal Violence*. January 2010, 25, 1, p. 106.

152 Gender-based Violence, Stalking and Fear of Crime: EU-project 2009–2011 [interaktyvus]. Bochum, 2012, p. 252–253. [žiūrėta 2017-05-05], <https://vmts0151.vm.ruhr-uni-bochum.de/gendercrime.eu/pdf/gendercrime_final_report_printable_version.pdf>.

153 BROWNRIDGE, D. A., *supra note* 67, p. 95.

154 pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2016-04-29 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016.

155 GOETZ, A. T.; & SHACKELFORD, T. K. Sexual Coercion in Intimate Relationships: A Comparative Analysis of the Effects of Women's Infidelity and Men's Dominance and Control. *Archives of Sexual Behavior*. 2009, 38(2), p. 226–234.

156 KATZ, J.; & RICH, H. Partner Covictimization and Post-Breakup Stalking, Pursuit, and Violence: A Retrospective Study of College Women. *Journal of Family Violence*. 2015, 30, p. 191.

santykių periodas¹⁵⁷. Neretai nusikalstamos veikos yra atskleidžiamos tik nutraukus smurtinius santykius¹⁵⁸. Mokslinėje literatūroje taip pat yra atkreiptas dėmesys į tai, kad net ir nutrūkus faktiniams sutuoktinių santykiams, teisiniai šeimos ryšiai išlieka, nes buvę sutuoktiniai vienas kito ir vaikų atžvilgiu turi tam tikrų pareigų¹⁵⁹. Tačiau teismų praktikoje tokie teisiniai ryšiai ne visuomet tinkamai įvertinami: pvz., baudžiamojoje byloje aplinkybė, kad buvęs sugyventinis su vaikais bendrauja retai, jiems išlaikymo neteikia, LAT laikė reikšminga išvada padaryti, kad buvusių sugyventinių santykiai negali būti vertinami kaip pagrįsti tarpusavio atsakomybe, savanoriškais abipusiais įsipareigojimais (pvz., finansiniais)¹⁶⁰. Savanoriškai asmuo įsipareigojimų vaikams ir buvusiai sutuoktinei nevykdė, bet tai nereiškia, kad jam nekyla tokia teisinė pareiga. Kitoje byloje teismas nusprendė, kad vien faktas, jog buvę sugyventiniai turi vaiką, nesant bendro ūkio, nėra pagrindas laikyti juos šeimos nariais¹⁶¹. Dėl smurto kai kurių teisių bei pareigų vykdymas gali būti apribotas, bet tokia aplinkybė neturėtų būti vertinama kaip paneigianti tam tikrus šeimos santykių požymius. Pavyzdžiui, pagal EŽTT nagrinėtos bylos prieš Lietuvą faktines aplinkybes, smurtaujančiam buvusiam pareiškėjos sutuoktiniui buvo uždrausta turėti kontaktų su dukromis. Tiek valstybė, pateikdama vienašalę deklaraciją ir pripažindama Konvencijos pažeidimą, tiek ir EŽTT, priimdamas deklaraciją, traktavo smurtą kaip kilusį artimoje aplinkoje¹⁶². Todėl darytina išvada, kad įprasta šeimos turinio santykių vertinimo praktika kvalifikuojant nusikalstamas veikas buvusių artimų santykių atveju nėra visiškai tinkama. Tai turėtų būti įvertinta konstruojant šeimos nario definiciją BK XVII ir XVIII skyriuose ir tokiais santykiškais sietus asmenis priskiriant šeimos nariams.

2.4. Kitų šeimos narių santykių vertinimas

Be jau aptartų probleminių aspektų verta paminėti dar keletą. Į artimos giminystės ar šeimos narių sąrašą BK eksplicitiškai nėra įtraukti tam tikri teisiškai neįforminti santykiai, nors analogiškai formalizuoti santykiai yra įtraukti: t. y. asmens santykiai su jo sutuoktinio ar sugyventinio vaikais, taip pat šių vaikų tarpusavio santykiai (patėviai / pamotės ir posūniai / podukros, įbroliai ir įseserės), taip pat santykiai su išvardytais

157 DEKESEREDY, W. S.; DRAGIEWICZ, M.; & SCHWARTZ, M. D. *Abusive Endings: Separation and Divorce Violence against Women*. Oakland, California: University of California Press, 2017, p. ix, 37.

158 JOHNSON, M. P.; LEONE, J. M.; & XU, Y. *Intimate Terrorism and Situational Couple Violence in General Surveys: Ex-Spouses Required. Violence Against Women*. 2014, 20(2), p. 186–207.

159 KUDINAVIČIŪTĖ-MICHAILOVIENĖ, I. *Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2006, p. 26.

160 LAT 2017-03-21 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017.

161 Panevėžio apygardos teismo 2014-06-18 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-437-581/2014.

162 D. P. v. Lithuania. Application no. 27920/08, 22 October 2013.

ryšiais siejamų asmenų partneriais (paminėti tik sutuoktiniai). Kad tai yra aktualu, galima spėti iš statistinių duomenų, rodančių smurto artimoje aplinkoje paplitimą tarp tokiomis ryšiais siejamų asmenų¹⁶³. Kaip jau buvo minėta, pagal KT suformuluotą šeimos koncepciją, šeiminiams santykiams yra laikytini tiek formalūs, tiek ir faktiniai asmenų ryšiai. Taigi teisinė apsauga turėtų būti garantuojama ir paminėtiems į sąrašą neįtrauktiems asmenims. Teismų praktika patvirtina, kad bent jau tais atvejais, kai nuo smurto nukentėjęs asmuo į sąrašą neįtrauktas ryšiais susiję vaikai (pvz., smurto aukomis tampa sugyventinio vaikai) KT suformuluotas faktinių santykių kriterijus yra taikomas. Nuo smurto nukentėjusių nepilnamečių vaikų atveju lemiamu kriterijumi paprastai yra laikomas santykių su jų motina / tėvu pobūdis: pvz., kadangi tarp sugyventinių buvo nustatyti šeimos narių santykiai, tai tokio pat turinio santykiai buvo pripažinti ir tarp nuteistojo bei kartu gyvenančių jo sugyventinės vaikų (nors vienas iš jų kartu gyveno tik savaitgaliais)¹⁶⁴. Taip pat paminėtina, kad santykių su partnerio vaikais pobūdis yra laikomas viena iš aplinkybių, pagrindžiančių šeimos santykius su partneriu, pvz., baudžiamojoje byloje reikšminga aplinkybė buvo laikoma tai, kad asmuo rūpinosi sugyventinės dukra (pvz., paimdavo iš darželio)¹⁶⁵. Tačiau smurto tarp partnerio ir suaugusio kito partnerio vaiko atveju, yra vertinama jų asmeninių santykių aplinkybių visuma: jau buvo minėtas pavyzdys, kai teismas, nors ir nustatė motinos ir kartu gyvenančio suaugusio sūnaus bendro gyvenimo požymių (gyvenimas viename bute, bendro ūkio, pragyvenimo klausimai), tačiau tokių požymių neįžvelgė jo asmeniniuose santykiuose su motinos sutuoktiniu¹⁶⁶.

Mokslinėje literatūroje yra akcentuojamos teisėkūros tendencijos smurtinę nusikalstamą veiką artimoje aplinkoje padariusio asmens teisinės padėties griežtinimą ar palengvinimą sieti ne su šeimos statusu, o kitais funkciniais kriterijais, pvz.: gyvenimu kartu, priežiūra ar intymiais santykiais¹⁶⁷. Tarptautinėje praktikoje (tiek teisėkuroje, tiek teismų praktikoje) yra ryški tendencija apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje garantuoti ne tik šeimos santykiais siejamiems asmenims, bet platesniam subjektų

163 Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurto artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2017 m. sausis – gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=6782&datasource=19086>; Informatikos ir ryšių departamentas. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų, susijusių su smurto artimoje aplinkoje [interaktyvus]. 2017 m. sausis – gruodis [žiūrėta 2018-02-12]. <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1/view_item_datasource?id=6782&datasource=19087>.

164 Lietuvos apeliacinio teismo 2015-11-12 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-618-453/2015.

165 LAT 2016-10-04 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016.

166 LAT 2013-09-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013.

167 MARKEL, D.; LLIB, E. J.; & COLLINS, J. M., *supra note* 30, p. 1900.

ratui. Pagal JT Ekonomikos ir socialinių reikalų departamento Moterų pažangos skyriaus rekomendacijas, minimalus apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje subjektų sąrašas turėtų būti toks: asmenys, kuriuos sieja ar siejo intymūs santykiai, įskaitant santuokinius, nesantuokinius, tos pačios lyties asmenų, kartu negyvenančių asmenų santykius; šeimos santykiais siejami asmenys; bendro namų ūkio nariai.

Pastaruoju metu skirtingų valstybių teisėkūroje yra pastebima tendencija išplėsti saugomų nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų ratą, įtraukiant, pvz., bendros rezidencijos gyventojus (Brazilijoje, Ispanijoje), kartu negyvenančius asmenis, subjektus, siejamus romantiniais ar seksualiniais santykiais (Ispanijoje), sužadėtinius, susitikinėjančius asmenis, vaiko tėvus (Nigerijoje), namų darbuotojus (Indonezijoje, angl. *domestic workers*) ir kt.¹⁶⁸ Viktorijoje, Australijoje, pripažįstamas platus smurto šeimoje apibrėžimas. Laikoma, kad šeimos nariu gali būti ir toks asmuo, su kuriuo sieja santykiai kaip su šeimos nariu. Kiekvienu atveju yra vertinama santykių visuma atsižvelgiant į tokius aspektus kaip socialinių ir emocinių ryšių pobūdis, gyvenimas kartu, santykių kaip tarp šeimos narių deklaravimas, kultūrinis santykių pripažinimas kaip šeimos narių, finansinė ar kitokia tarpusavio priklausomybė, bet kokio pobūdžio atsakomybė ar priežiūra, išlaikymas ar parama. Pvz., neįgalus ir jį prižiūrinčio asmens santykiai laikui bėgant gali tapti apytikriai panašūs į santykius tarp šeimos narių¹⁶⁹.

Pagal Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje taikomą apibrėžtį, nusikaltimo aukos šeimos nariu yra laikomas ir jos išlaikytinis. Perkeliant direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, nei nukentėjusiojo, nei šeimos nario definicijos šia asmenų kategorija nebuvo papildytos. Ir nors taikant įprastą pripažinimo šeimos nariu praktiką santykiai su išlaikytiniu gali atitikti šeimos santykių turinį, tačiau gali susiklostyti ir kitokia situacija (pvz., kai nėra nei bendro gyvenimo, nei bendro ūkio, nei artimų santykių požymių, o išlaikymas teikiamas pagal sandorį, teismo sprendimą ar pan.).

Lietuvos teisės doktrinoje taip pat yra pateikiama argumentų dėl to, kad artimais santykiais siejamų asmenų ratas, kuriam turėtų būti taikomos didesnės apimtios teisinės garantijos, galėtų būti išplėstas. Pavyzdžiui, analizuojant liudytojo imuniteto institutą, yra dėstoma nuomonė, kad, įvertinus faktinių santykių pobūdį, šeimos nario, kaip liudytojo, imunitetas galėtų būti taikomas platesniam asmenų ratui: sužadėtiniams, buvusiesiems sutuoktiniams (net jei jie sudaro kitą santuoką), krikštatėviams, patėviui / pamotei, išlaikytiniams¹⁷⁰.

Taigi nukentėjusių asmenų interesus ir tarptautinę praktiką geriau atitinka tokia teisinė sistema, kai nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų po-

168 United Nations Secretariat Department of Economic and Social Affairs Division for the Advancement of Women. Handbook for Legislation on Violence against Women. New York, 2010, ST/ESA/329, p. 25.

169 Family Violence Protection Act 2008 (Vic), §8(3), (4).

170 JURKA, R., *supra note* 32, p. 190–191.

reikius atitinkanti apsauga yra garantuojama ne tik tais atvejais, kai smurtautoją ir auką sieja šeimos ar jiems prilygstantys santykiai, bet ir kitokio pobūdžio artimi ryšiai. Todėl diskusija dėl šių tendencijų raiškos Lietuvos teisėkūroje būtų prasminga. Šiuo metu Lietuvoje egzistuojanti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje baudžiamosios teisės priemonėmis taikymo praktika yra susieta su šeimos koncepcija. Komitetas dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims kartą jau yra pateikęs raginimą Lietuvai susilaikyti nuo siaurinančio šeimos apibrėžimo¹⁷¹. Todėl kvalifikuojant smurtines veikas artimoje aplinkoje, turėtų būti taikoma plačios apibrėpties artimų santykių samprata. Dėl smurto artimoje aplinkoje specifikos ji turėtų būti taikoma esamiems ir buvusiems intymiems partneriams, nepriklausomai nuo to, ar jie gyvena kartu ar atskirai.

Išvados

1. Šeimos nario, kaip kvalifikuojančio nusikalstamų veikų žmogaus gyvybei ir sveikatai požymio, aiškinimas taikant BK 248 str. 2 d., BPK 38 str. pateiktas sąvokas, CK įtvirtintą partnerystės sampratą, ANSAAĮ apibrėžtą artimos aplinkos definiciją neatitinka analogijos baudžiamojame teiseje draudimo principo. Siekiant užtikrinti tinkamą nusikaltimų aukų apsaugą ir tinkamą kvalifikavimą, būtina BK XVII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus gyvybei“ ir XVIII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ įtvirtinti šeimos nario sąvokos išaiškinimą, atitinkantį išimtinį teisės aiškinimo *ad hoc* pobūdį, baudžiamąjo įstatymo formulavimo technikos reikalavimus, pakitusį teisinį kontekstą, smurto artimoje aplinkoje specifiką.
2. Teismų praktikos, pripažįstant kaltininką ir nukentėjusį asmenį šeimos nariais, analizė leidžia teigti, kad problemiškesni ir tyrimui aktualiausi šeimos sampratos taikymo atvejai tokio pobūdžio bylose yra susiję su faktinės partnerystės, atskirai gyvenančių sutuoktinių ir buvusių artimų santykių situacijomis.
 - 2.1. Faktinės partnerystės atveju Lietuvos teismai iš esmės tinkamai aiškina šeimos sampratą, ją nuosekliai taikydami tiek *de facto*, tiek *de jure* santykiams. Tačiau, remiantis tarptautinių norminių aktų nuostatomis, EŽTT jurisprudencija, smurto artimoje aplinkoje doktrina, vertinamieji šeimos santykių požymiai turėtų būti vertinami taikant plačią jų sampratą. Šeimos santykių turiniui neturėtų būti priskiriamos gyvenimo būdo ar smurto artimoje aplinkoje specifikos apraiškos.
 - 2.2. Atskirai gyvenančių sutuoktinių situacijos Lietuvos teismų iš esmės yra vertinamos tinkamai. Remiantis BK 248 str. 2 d. formuluote, santuokos

171 Committee on the Elimination of Discrimination against Women Concluding Observations on the Fifth Periodic Report of Lithuania. 18 July 2014, CEDAW/C/LTU/CO/5, §41a.

teisinių santykių prigimtimi, tarptautinių norminių aktų nuostatomis, smurto artimoje aplinkoje doktrina bei KT ir EŽTT jurisprudencija, santuoka turėtų būti vertinama kaip *ipso jure* reikšminga, šeimos santykius pagrindžianti aplinkybė. Papildomas šeimos santykių turinio elementų taikymas, išskyrus tam tikras specifines situacijas, paprastai laikytinas pertekliniu.

- 2.3. Nusikalstamų veikų prieš asmenį, su kuriuo artimi santykiai siejo praityje, atveju teismai taip taiko šeimos nario sąvokos aiškinimo praktiką, nors dėl nutrūkusių santykių šeimos sampratos kriterijai šiuo atveju nėra visiškai tinkami. Atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje specifiką, į tai, kad net ir nutrūkus faktiniams santykiams, tam tikri teisiniai šeimos ryšiai išlieka, šeimos samprata turėtų būti taikoma ir buvusiems sutuoktiniams ar partneriams. Tai turėtų būti įvertinta ir konstruojant šeimos nario definiciją BK XVII ir XVIII skyriuose, tokiais santykiais sietus asmenis priskiriant šeimos nariams.

THE CONCEPT OF A FAMILY MEMBER IN CRIMINAL CASES OF DOMESTIC VIOLENCE: THE ADEQUACY OF THE CASE LAW

Ramunė Jakštienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This paper discusses the concept of a family member in criminal cases of violence in a close environment. The main objective of the analysis was to determine the scope of this concept as applied in national case law, while determining the qualifying element of a crime against human life and health (Chapters XVII and XVIII of the Penal Code). The subject-matter of the research was limited to the most problematic aspects as follows: 1) de facto partnership; 2) spouses; 3) former close relationship; 4) and some other relationship. Sixty decisions of national courts were used for the analysis to determine whether consistent case law for interpreting the concept of a family member ad hoc is adequate for the effective application of this concept, and whether adjustments pertaining to its legal regulation are also necessary. The results of the research lead to the conclusion that interpretation of the concept by making references to Art. 248.2 of the Penal Code (Chapter XXXIV), or Art. 38 of the Criminal Procedure Code, or definitions provided in the Civil Code or special Law on Protection Against Violence in a Close Environment is not consistent with the principle nullum crimen sine lege stricta. Therefore, in order to ensure the appropriate protection of victims of crime and adequate qualification of crimes, it is necessary to include the definition of the family member in Chapters XVII and XVIII of the Penal Code. In the case of actual partnership and spouses living separately, the Lithuanian courts essentially adequately interpret the concept of the family, applying it consistently to both de facto and de jure relations. However, according to the provisions of international law, the jurisprudence of the ECtHR, the doctrine of domestic violence, the attributes of family relationships should be valued using their broad concept and should not be confused with the manifestations of lifestyle or specificity of domestic violence. Based on the nature of marital legal relations, the provisions of the Penal Code and international normative acts, the doctrine of domestic violence and the case law of the Constitutional Court and ECtHR, marriage should be seen as ipso jure substantiating the family relationship. In the cases concerning former close relationships, the courts follow the precedents interpreting the concept of a family member, although these criteria are not fully adequate in this case. Given the specifics of domestic violence and the fact that, even if the actual relationship is broken, certain legal family relationships still remain, and the concept of the family should apply to former spouses or partners.*

Key words: *domestic violence, concept of a family member*

Ramunė Jakštienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas bylose dėl smurto artimoje aplinkoje.

Ramunė Jakštienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, doctoral candidate. Research interests: criminal proceedings in cases of violence in a close environment.